

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут економіки, управління, права та
інформаційних технологій
Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти магістр
на тему: «Економічна ефективність та перспективи підвищення операційної
діяльності підприємства»

Виконала: здобувачка вищої освіти
за освітньою програмою Економіка
підприємства
спеціальності 051 Економіка
ступеня вищої освіти магістр
денної форми навчання
Кишка Ангеліна Станіславівна

Керівник: Дивнич Ольга Дмитрівна
Рецензент: Кононенко Жанна Андріївна

Полтава 2024 року

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	9
1.1. Теоретичні підходи до визначення ефективності операційної діяльності аграрного підприємства.....	9
1.2. Методичні підходи до оцінки ефективності операційної діяльності аграрного підприємства	18
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2 ДОСЯГНУТИЙ РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	36
2.1. Організація операційної діяльності в аграрному підприємстві....	36
2.2. Економічна ефективність операційної діяльності підприємства.....	48
Висновки до розділу 2.....	63
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	64
3.1. Удосконалення операційної діяльності галузі рослинництва.....	64
3.2. Інноваційні напрями підвищення ефективності операційної діяльності галузі тваринництва.....	76
Висновки до розділу 3.....	84
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах зростаючого попиту на сільськогосподарську продукцію, конкуренції на глобальному ринку та загроз, пов'язаних зі змінами клімату, ефективність операційної діяльності аграрних підприємств стає вирішальним чинником їхньої конкурентоспроможності та сталості.

Основною метою дослідження є пошук шляхів оптимізації ресурсів, зниження витрат і підвищення продуктивності. Удосконалення технологій, таких як точне землеробство, цифровізація та автоматизація, дозволяє покращити процеси виробництва, зменшити втрати та адаптуватися до змін ринку. Водночас інтеграція інновацій, таких як органічне землеробство, сидерати та біотехнології, сприяє збереженню довкілля та підвищенню вартості продукції на екологічних ринках.

Перспективи підвищення ефективності операційної діяльності також пов'язані з впровадженням енергоефективних рішень, що зменшують залежність від традиційних енергоресурсів і сприяють сталому розвитку підприємств. Використання сучасних інформаційних систем управління, аналітики великих даних і моніторингових технологій дозволяє оперативно приймати рішення та підвищувати точність прогнозування.

У підсумку, актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю забезпечення сталого розвитку аграрного сектора, підвищення рентабельності підприємств і збереження природних ресурсів. Пошук нових підходів і технологій дозволяє ефективніше використовувати наявний потенціал і створювати умови для довгострокового економічного зростання.

Проблема ефективності як економічної категорії є предметом вивчення великої кількості вітчизняних вчених, зокрема: В. Андрійчук, Б. Болотін, А. Ковальов, Шеремет А., О. Олексюк, А. Погребняк, С. Мочерний, та багато інших. Питання ефективності саме операційної діяльності підприємства займалися наступні вчені: Н. М. Архіпов, Ю. В. Білявська, В. О. Василенко,

А. В. Кваско, Г. В. Ситник, С. О. Шендерівська, С. О. Тульчинська. Однак шляхи підвищення ефективності операційної діяльності до цього часу не висвітлені дослідниками в повному обсязі, тому актуальність даної теми зберігається.

Зв'язок роботи з науковими темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних тем кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавського державного аграрного університету: «Розробити теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади розвитку виробничо-господарської, фінансово-економічної і соціальної діяльності та процесів ресурсо-енергозбереження і управління (менеджменту) підприємств з виробництва і переробки аграрної продукції в умовах ринку» (номер державної реєстрації 0117U003097). Та теми кафедри: «Розвиток агропродовольчої сфери в національному та геоекономічному просторі (№ ДР 0122U201799), дата реєстрації 24.12.2022 р.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є оцінка рівня економічної ефективності операційної діяльності аграрного підприємства та обґрунтування перспективних напрямів її підвищення. Для її досягнення в роботі були визначені та реалізовані такі наукові завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до визначення ефективності операційної діяльності аграрного підприємства;
- обґрунтувати методичні підходи до оцінки економічної ефективності операційної діяльності аграрного підприємства;
- провести оцінку організації операційної діяльності в аграрному підприємстві;
- визначити досягнутий рівень економічна ефективність операційної діяльності підприємства;
- розробити організаційно-економічні шляхи підвищення ефективності операційної діяльності підприємства та обґрунтувати економічний ефект від їх впровадження.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної ефективності операційної діяльності аграрних підприємств у ринкових умовах.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні положення і закономірності, пов'язані з оцінкою та забезпеченням ефективності операційної діяльності підприємств.

Методи дослідження. Методологічною основою досліджень виступав діалектичний метод, що забезпечує вивчення явищ, фактів в їх тісному взаємозв'язку і постійному розвитку. При вирішенні поставлених завдань на різних етапах роботи застосовувались також специфічні методи та прийоми дослідження: абстрактно-логічний – при теоретичних узагальненнях, формулюванні висновків, рекомендацій; економіко-статистичний – при вивченні масових явищ, процесів, фактів і виявлення тенденцій їх розвитку; монографічний – при всебічному і глибокому вивченні рівня ефективності діяльності підприємства; балансовий, графічний, економіко-математичні методи, оптимізаційні прийоми та інші.

Інформаційна база. Джерелами інформації виступали: законодавчі та інструктивні матеріали з питань розвитку агропромислового виробництва, інформаційно-аналітичні збірники Держкомстату України, бухгалтерська документація підприємства Котелевського району, дані первинного обліку, власні спостереження, а також довідково-інформаційні та спеціальні літературні джерела з досліджуваної проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних і прикладних засад підвищення ефективності операційної діяльності аграрних підприємств. Наукову новизну складають наступні положення:

набули подальшого розвитку:

- ідентифіковані складові операційної діяльності аграрного підприємства та визначено їх особливості у сільському господарстві;
- визначено етапи управління ефективністю операційної діяльності підприємства;
- узагальнено зовнішні та внутрішні чинники ефективності операційної діяльності аграрного підприємства;

- систематизовано часткові та комплексні показники оцінки ефективності операційної діяльності аграрного підприємства;
- побудовано стратегічну карту цілей підвищення ефективності операційної діяльності аграрного підприємства.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані у кваліфікаційній роботі пропозиції щодо впровадження інноваційних технологій у сільськогосподарське виробництво, підвищення ефективності використання ресурсів підприємства, а також організаційні заходи удосконалення виробництва забезпечують підвищення ефективності операційної діяльності досліджуваного підприємства.

Апробація результатів досліджень. Основні результати досліджень та їх практичне застосування обговорювалися на Науково-практичній конференції за підсумками проходження здобувачами вищої освіти виробничих практик (м. Полтава, ПДАУ, 30-31 березня 2023 р.; 21-22 березня 2024 р.), ІХ Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (м. Полтава, ПДАУ, 14 листопада 2024 р.).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано наукові тези: «Кількісні та якісні показники оцінки ресурсів сільськогосподарського підприємства», «Аналіз фінансових результатів від операційної діяльності сільськогосподарського підприємства», «Складові операційної діяльності аграрного підприємства».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 76 сторінках друкованого тексту. Робота містить 27 таблиць, 10 рисунків, 17 додатків. Список використаних джерел налічує 78 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Теоретичні підходи до визначення ефективності операційної діяльності аграрного підприємства

Операційна діяльність аграрного підприємства – це основна діяльність, пов’язана з виробництвом та реалізацією продукції, робіт та послуг, яка забезпечує основну частку доходів підприємства [44, 43]. Організація виробництва на сільськогосподарському підприємстві передбачає планування, організацію та контроль за виробництвом продукції.

Оскільки аграрне підприємство включає в себе галузі рослинництва та тваринництва, його операційна діяльність включає в себе декілька взаємопов’язаних процесів (рис. 1.1).

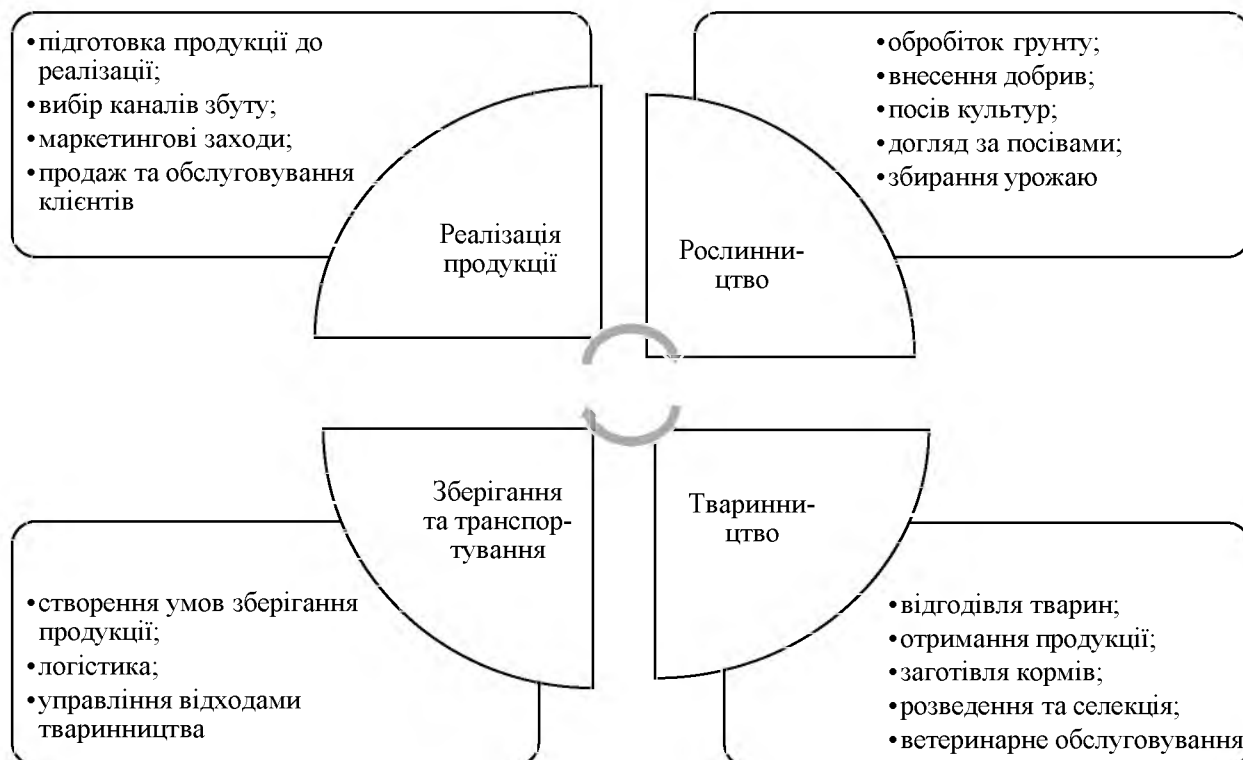

Рис. 1.1. Складові операційної діяльності аграрного підприємства

Джерело: узагальнено автором

Даний рисунок демонструє системний підхід до організації та управління основними операційними процесами у сільському господарстві, поділяючи їх на чотири головні напрями: рослинництво, тваринництво, зберігання та транспортування продукції, реалізація продукції. Кожен із цих елементів описує ключові функції, які є невід'ємною частиною ефективного аграрного виробництва.

Операційна діяльність в галузі рослинництва має низку специфічних особливостей:

1) залежність від природних умов. Кліматичні умови (температура, вологість, кількість опадів) суттєво впливають на ріст і розвиток рослин, врожайність культур, а погодні катаклізми (посухи, заморозки, град) можуть призвести до значних втрат врожаю. Також ґрунтові умови (тип ґрунту, родючість) визначають підбір сівозміни та технології вирощування культур.

2) сезонність виробництва. Технологічні операції в рослинництві мають чітко виражену сезонність: підготовка ґрунту, посів, догляд за рослинами, збирання врожаю. Концентрація робіт у певні періоди вимагає мобілізації значних ресурсів (технічних, трудових, фінансових).

3) довготривалі виробничі цикли. Від моменту посіву до отримання готової продукції проходить значний проміжок часу, що вимагає довгострокового планування та управління, а також обумовлює низький рівень оборотності оборотних активів.

4) використання великої кількості різноманітних технічних засобів та підбір технологій в залежності від типу ґрунту, культури, наявного ресурсного забезпечення, інноваційної активності аграрного підприємства. Спостерігається тенденція до механізації, автоматизації сільськогосподарських робіт, що обумовлює суттєве зменшення трудомісткості виробництва;

5) високий рівень ризику. Ризики пов'язані з непередбачуваністю природних умов, коливаннями цін на продукцію (економічні ризики), появою шкідників та хвороб рослин, невірним вибором технологій вирощування (технологічні ризики).

Операційна діяльність у тваринництві має свої специфічні особливості, які відрізняють її від рослинництва. Ці особливості зумовлені біологічними процесами, що відбуваються в організмі тварин, необхідністю постійного догляду за ними та іншими факторами:

1) безперервність виробничого процесу. На відміну від рослинництва, де виробничі цикли чітко визначені сезонами, у тваринництві виробництво є безперервним. Тварини потребують щоденного догляду, годівлі, поїння.

2) залежність від біологічних особливостей тварин. Продуктивність тварин залежить від їхньої породи, віку, статі, фізіологічного стану.

3) висока трудомісткість. Догляд за тваринами вимагає значних трудових витрат, особливо у невеликих підприємствах, підсобних господарствах з недостатньою кількістю техніки.

4) значні капіталовкладення. Для обладнання ферм, придбання тварин та кормів потрібні значні інвестиції в основні засоби.

5) високий рівень ризику: Ризики пов'язані з захворюваннями тварин, падежем, спалахами епідемій, волатильністю цін на корми та продукцію.

6) екологічні обмеження. Тваринництво може негативно впливати на довкілля (забруднення водойм, викиди парникових газів), у зв'язку з цим існують обмеження щодо близькості розміщення до населених пунктів, що суттєво ускладнює логістичне матеріально-технічне забезпечення.

Таблиця 1.1

Порівняння галузей рослинництва та тваринництва за характерними рисами

Характеристика	Рослинництво	Тваринництво
Залежність від природних умов	Висока	Середня
Сезонність виробництва	Висока	Низька
Трудомісткість	Середня	Дуже висока
Капіталовкладення	Середні	Високі
Рівень ризику	Високий	Високий

Джерело: узагальнено автором

Сільськогосподарська продукція має обмежений термін зберігання, що вимагає швидкої реалізації або переробки. Тому зберігання та

транспортування є важливими складовими операційної діяльності підприємства, які визначають якість, збереження продукції, її конкурентоспроможність та економічну ефективність.

Метою зберігання сільськогосподарської продукції є:

- збереження якості, тобто збереження поживних елементів, харчової цінності, товарного вигляду продукції тощо.

- зменшення втрат. Продукція, особливо рослинництва, вимагає підтримки оптимальної температури, вологості та вентиляції для запобігання псуванню.

- створення резервів: Формування запасів продукції для забезпечення безперервної реалізації та стабілізації цін.

Особливістю зберігання є те, що різні сільськогосподарські культури мають різні вимоги до умов зберігання (температура, вологість, освітлення, вентиляція) та сезонність накопичення продукції, оскільки основна маса продукції потрапляє на зберігання в короткий період після збору врожаю.

Метою транспортування є доставка продукції до споживача в установлені терміни, збереження якості продукції під час транспортування та оптимізація транспортних витрат.

На ефективність транспортування впливають вид продукції, відстань, що впливає на вибір виду транспорту та сезонність, оскільки в період збирання врожаю обсяги перевезень значно зростають.

Для ефективної роботи аграрного підприємства необхідно інтегрувати процеси зберігання та транспортування, це дозволяє оптимізувати логістичні процеси, збільшити терміни реалізації продукції, підвищити якість продукції.

Реалізація сільськогосподарської продукції – це заключний етап виробничого циклу, який має свої специфічні особливості. Від ефективності цього етапу залежить прибутковість аграрного підприємства. Основні особливості реалізації сільськогосподарської продукції:

- 1) сезонність – більшість сільськогосподарських культур збирають у певні періоди року, що створює пікові навантаження на ринок, і негативно впливає на ціну реалізації в дані періоди;

2) швидке псування продукції – багато видів сільськогосподарської продукції мають обмежений термін зберігання, що вимагає швидкої реалізації;

3) неоднорідність продукції – якість сільськогосподарської продукції може значно варіюватися залежно від погодних умов, сорту, технології вирощування, продукція має відповідним стандартам якості;

4) конкуренція – ринок сільськогосподарської продукції є висококонкурентним, особливо на внутрішньому ринку, тобто ціна реалізації визначається ринком;

5) цінова нестабільність – ціни на сільськогосподарську продукцію часто піддаються значним коливанням через сезонність, кон'юнктуру;

6) логістика – високі витрати на транспортування, необхідність використання спеціалізованого транспорту;

7) державне регулювання – держава може вводити різноманітні обмеження та підтримку для сільськогосподарського виробництва, що впливає на умови реалізації (квоти, мінімальні ціни, дотації).

Реалізація сільськогосподарської продукції вимагає гнучкості у підходах, ефективного використання маркетингових та логістичних інструментів, а також адаптації до мінливих ринкових умов. Успішна стратегія реалізації враховує сезонність виробництва, специфіку ринків збуту та особливості транспортування.

Здійснення операційної діяльності аграрного підприємства включає такі етапи, як:

1) планування: визначення стратегічних напрямків розвитку підприємства, збільшення виробництва та збуту продукції;

2) організація виробництва: координація роботи та ресурсів для досягнення виробничих завдань, включаючи виділення робочих місць, управління ресурсами та контроль за технічними процесами;

3) виробництво продукції: фізичний процес виробництва сільськогосподарської продукції, включаючи підготовку ґрунту, посів, догляд за посівами, збирання та очищення продукції;

4) реалізація продукції: продаж виробленої продукції на ринку, включаючи оцінку розміру і структури посівних площ, аналіз урожайності сільськогосподарських культур та факторів, визначаючих їх рівень, а також виявлення та узагальнення резервів збільшення виробництва продукції;

5) фінансовий контроль: спостерігати за фінансовим станом підприємства, включаючи визначення витрат, прибутку та інших економічних показників.

Кожне підприємство працює задля досягнення мети – отримання прибутку, що передбачає ефективну роботу. Дослідження категорії «ефективність» свідчать про різнонаправлені думки щодо неї. Більшість авторів розглядає її як якісну і кількісну результативність різнобічної людської діяльності, яка з розвитком економічної теорії ефективності постійно ускладнюється.

Спираючись на результати досліджень науковців, багато авторів почали розробляти теоретичні аспекти ефективності суспільного виробництва в усіх сферах людської діяльності. Поняття «ефективність» із більш простого у минулому перетворюється на складну, багатфакторну економічну категорію, яка увібрала в себе не тільки кількісні, а й якісні характеристики кожної її фази відтворювального процесу виробництва [2; 56].

У додатку А наведено узагальнення поглядів вчених на поняття «ефективність». На основі дослідження нами виділено наступні підходи до визначення ефективності (рис. 1.2):

- ресурсно-результативний підхід;
- цільовий підхід;
- функціональний підхід;
- соціально-економічний підхід;
- інтегративний підхід.

Отже, ефективність – це комплексне поняття, яке має різні аспекти, відображає зв'язок з результатами діяльності, а також відображає співвідношення результатів і витрат.

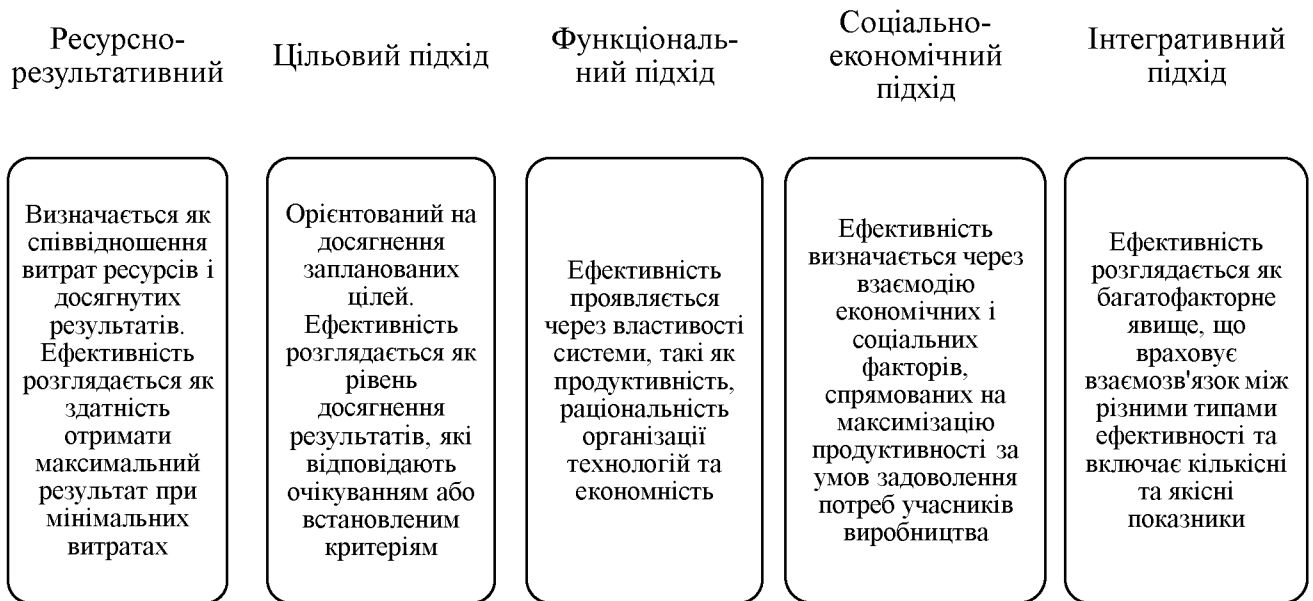

Рис. 1.2. Підходи до визначення категорії «ефективність»

Джерело: узагальнено автором

Узагальнюючи їхні теоретичні напрацювання, робимо висновок, що ефективність виробництва – складна економічна категорія, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів. На думку багатьох економістів, вона є формою відображення мети виробництва, означає результативність, міру принесення користі. Поширене визначення критерію ефективності – максимізація продукції і доходу при мінімізації витрат. Конкретизуючи його, можна стверджувати, що всі удосконалення в організації виробництва у кінцевому підсумку мають одну мету – збільшення власного доходу і поліпшення умов життя працівників [2; 56].

Як економічна категорія критерій ефективності відображає основну мету виробництва, суть якої полягає в нерозривній єдності кількісної і якісної оцінки. Ефективність виробництва з кількісного боку характеризується системою економічних показників, між якими повинна бути відповідальність щодо змісту і методики обчислення.

Економічна ефективність як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності

виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень.

Економічна ефективність операційної діяльності підприємства полягає у здатності генерувати певну цінність у процесі основної діяльності, що забезпечує задоволення потреб і інтересів ключових стейкхолдерів, таких як власники, працівники, споживачі, партнери та держава. Це досягається шляхом оптимального використання доступних ресурсів, адаптації до змін у зовнішньому середовищі та досягнення визначених стратегічних і операційних цілей.

На основі аналізу різних підходів до визначення поняття «ефективність» у роботах науковців та економістів можна виокремити такі ключові характеристики:

- раціональне використання ресурсів: забезпечення оптимального співвідношення між витратами та отриманою віддачею, що вказує на економічність і максимізацію результату;
- тісний зв'язок із результативністю: відображає досягнення цілей через конкретні результати, вимірювані за допомогою абсолютних показників;
- відносний характер: ефективність оцінюється шляхом порівняння отриманих результатів із встановленими цільовими показниками або витраченими ресурсами, що дозволяє враховувати специфіку діяльності соціально-економічної системи.

Це узагальнення демонструє взаємозв'язок між результатами, витратами й цілями, характерний для аналізу ефективності в різних соціально-економічних контекстах.

Аналізуючи роботи [42; 45; 48; 51; 52; 54], можна визначити, що поняття «ефективність операційної діяльності» означає досягнення позитивних результатів основної діяльності підприємства. Воно охоплює задоволення інтересів усіх учасників процесу, економічне використання ресурсів за умови збереження якості кінцевої продукції, отримання прибутку та/або досягнення

інших визначених цілей. Ефективність операційної діяльності, фактично, є ключовою метою, яку кожне підприємство намагається досягти у своїй діяльності, забезпечуючи стійкість і результативність функціонування.

Основні стратегічні цілі операційної діяльності підприємства формуються в процесі стратегічного планування. На цьому етапі розробляється стратегічна карта, яка забезпечує структуроване уявлення про цілі, а також створюється система ключових збалансованих показників, які слугують інструментом для моніторингу їх досягнення.

У рамках поточного планування здійснюється складання детального плану доходів і витрат операційної діяльності на рік, який поділяється на квартальні періоди. Якщо фактичний стан операційної діяльності не відповідає запланованим показникам або якщо змінюються стратегічні цілі, плани коригуються з урахуванням нових обставин (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Стратегічна карта цілей підвищення ефективності операційної діяльності аграрного підприємства

Джерело: побудовано автором за [5]

Усі зазначені цілі взаємопов'язані між собою. Наприклад, розширення ринків збуту може призвести до збільшення обсягу виробництва, що потребуватиме оптимізації бізнес-процесів і підвищення продуктивності праці. Своєю чергою, підвищення продуктивності праці дасть змогу знизити собівартість продукції та зробити її більш конкурентоспроможною на нових ринках.

На рівні оперативного планування визначаються конкретні бюджети для окремих виробничих процесів. У разі необхідності існуючі бюджети адаптуються до реальних умов виробництва, враховуючи вплив змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Для забезпечення ефективності цього процесу важливо впроваджувати цифрові інструменти планування, які дозволяють автоматизувати збір та аналіз даних, а також забезпечують гнучкість управлінських рішень.

Крім того, інтеграція між стратегічним, поточним і оперативним плануванням сприяє узгодженості всіх рівнів управління, що дозволяє підприємству більш ефективно реагувати на ринкові виклики та досягати своїх довгострокових цілей.

Представлена стратегічна карта є ефективним інструментом для планування та управління операційною діяльністю аграрного підприємства. Вона дає змогу чітко визначити пріоритети, сконцентрувати зусилля на досягненні ключових цілей і підвищити ефективність усього бізнесу.

1.2. Методичні підходи до оцінки ефективності операційної діяльності аграрного підприємства

Ефективне управління операційною діяльністю є циклічним процесом, що передбачає постійний аналіз і вдосконалення. Злагоджена робота на кожному з етапів дозволяє досягати поставлених цілей, оптимізувати витрати та підвищувати результативність підприємства (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Етапи управління ефективністю операційної діяльності підприємства

Джерело: побудовано автором за [55]

Етапи управління ефективністю операційної діяльності підприємства включають:

1. Постановка цілей.
2. Аналіз операційної діяльності.
3. Планування та розробка заходів з підвищення ефективності.

4. Реалізація запланованих заходів.
5. Контроль та моніторинг.
6. Оцінка результатів.
7. Коригування стратегії.

Фактори, що впливають на ефективність операційної діяльності, можна класифікувати на дві основні групи: фактори зовнішнього середовища та фактори внутрішнього середовища. Фактори зовнішнього середовища – це ті, на які аграрні підприємства мають обмежений або зовсім не мають впливу. До них належать умови, які формуються під впливом діяльності держави, фінансових, кредитних та ринкових установ і спрямовані на розвиток сільськогосподарського виробництва через застосування економічних інструментів. Основні групи зовнішніх факторів включають:

- загальноекономічні: макроекономічна стабільність, інфляційні процеси, рівень зайнятості;
- ринкові: конкуренція, ціноутворення, попит на сільськогосподарську продукцію;
- фінансово-кредитні: доступність кредитів, ставки за позиками, інструменти фінансування;
- державна підтримка та регулювання: субсидії, пільги, податкове регулювання;
- соціально-демографічні: чисельність і структура сільського населення, міграційні процеси;
- науково-технічні: доступність інновацій, рівень розвитку сільськогосподарських технологій.

Фактори внутрішнього середовища визначаються організаційними формами, методами і підходами, які застосовує підприємство. Вони характеризують можливості підприємства підвищувати ефективність шляхом раціонального використання наявних ресурсів. До цієї групи належать: ресурсне забезпечення, технологічні чинники, організаційно-управлінські чинники, маркетингові чинники (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Внутрішні чинники ефективності операційної діяльності аграрного підприємства

Джерело: узагальнено автором за [9; 15; 48]

Взаємозв'язок цих факторів проявляється у тому, що зміни в зовнішньому середовищі (наприклад, державна політика чи економічна ситуація) безпосередньо впливають на внутрішні можливості підприємства. У сучасних умовах інституційних трансформацій і невизначеності ринку важливо здійснювати комплексний аналіз обох груп факторів для забезпечення стійкого функціонування і розвитку аграрних підприємств.

З огляду на багатогранність і складність трактування поняття «ефективність операційної діяльності», можна виокремити кілька підходів до його оцінки, що дозволяє систематизувати дане поняття за певними класифікаційними критеріями (рис. 1.5).

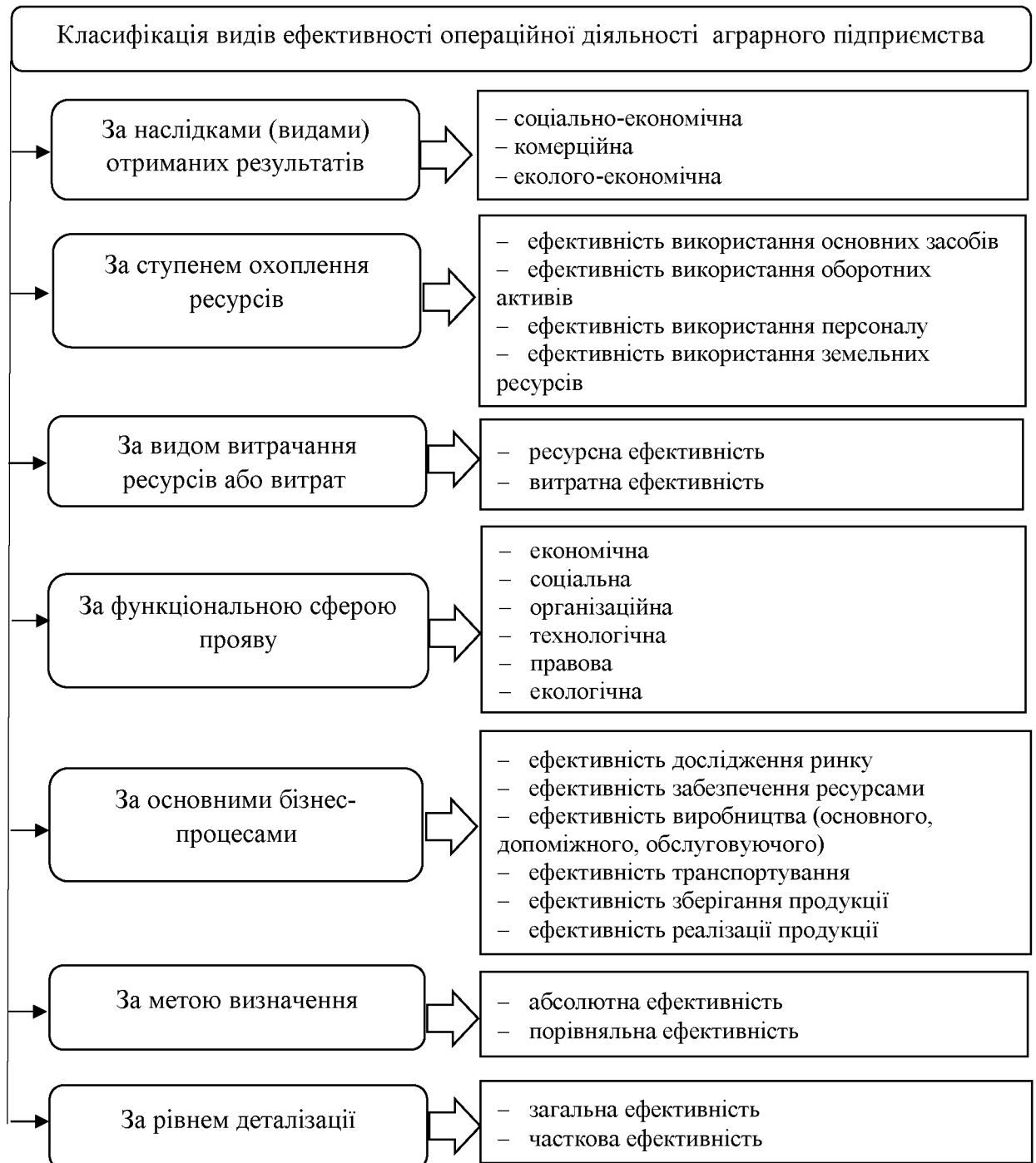

Рис. 1.5. Класифікація видів ефективності операційної діяльності аграрного підприємства

Джерело: узагальнено автором за [25; 27]

На рис. 1.5 представлена класифікація видів ефективності операційної діяльності аграрного підприємства за ключовими класифікаційними ознаками, які дають можливість всебічно аналізувати та оцінювати ефективність діяльності з різних перспектив.

За наслідками (видами) отриманих результатів включає соціально-економічну, комерційну та еколого-економічну ефективність, що акцентують увагу на комплексному впливі діяльності підприємства на суспільство, економіку та екологію.

За ступенем охоплення ресурсів підкреслюється ефективність використання як основних, так і оборотних активів, персоналу та земельних ресурсів, що є ключовими для аграрного сектору.

За видом витрачання ресурсів або витрат виділяються ресурсна ефективність (раціональне використання ресурсів) та витратна ефективність (оптимізація витрат на одиницю виробництва).

За функціональною сферою прояву охоплює економічну, соціальну, організаційну, технологічну, правову та екологічну ефективність, що визначає багатовимірність управління аграрним підприємством.

За основними бізнес-процесами виділяють ефективність дослідження ринку, забезпечення ресурсами, виробництва, транспортування, зберігання та реалізації продукції.

За метою визначення включає абсолютну ефективність (сукупна результативність діяльності підприємства в обраному часовому періоді) та порівняльну ефективність (аналізує результати діяльності підприємства у зіставленні з іншими суб'єктами, еталонами або альтернативними варіантами).

За рівнем деталізації виділяють загальну ефективність, що включає оцінку сукупного результату використання всіх ресурсів підприємства та часткову – оцінюється за окремими напрямками (наприклад, використання техніки, землі, праці, фінансів).

Часткові показники дають детальну інформацію про окремі аспекти виробництва. Вони дозволяють виявити вузькі місця та потенціал для покращення.

До часткових показників оцінки ефективності виробництва продукції рослинництва належать:

- урожайність окремих сільськогосподарських культур характеризує вихід продукції з одиниці площі;
- виробничі витрати на 1 га посіву окремих культур свідчить про суму затрачених ресурсів на одиницю площі для вирощування конкретного виду продукції;
- виробнича собівартість одиниці продукції рослинництва у розрізі окремих видів продукції показує суму виробничих витрат на одиницю продукції;
- повна собівартість реалізованої продукції показує суму повних витрат (виробничі витрати, витрати на збут) в розрахунку на одиницю продукції;
- матеріало-, зарплато-, аморти-, орендомісткість показує суму матеріальних витрат, витрат на оплату праці, амортизаційних відрахувань, орендної плати на 1 ц продукції;
- дохід від реалізації продукції рослинництва на 1 га посівної площі характеризує рівень дохідності вирощування культури;

До часткових показників оцінки ефективності виробництва продукції тваринництва належать:

- середньорічний надій молока на одну корову показує продуктивність молочного скотарства;
- середньодобові прирости тварин на вирощуванні та відгодівлі свідчить про ефективність м'ясного напрямку тваринництва;
- витрати кормів на 1 гол. тварин в натуральному та вартісному виразі свідчать про необхідну кількість або вартість кормів, що необхідна для отримання 1 ц продукції тваринництва;
- трудомісткість виробництва свідчить про необхідну кількість затрат трудових ресурсів для виробництва одиниці продукції тваринництва;
- виробнича собівартість одиниці продукції тваринництва;

- повна собівартість одиниці продукції тваринництва;
- дохід від реалізації окремих видів продукції тваринництва (всієї продукції) у розрахунку на 1 гол. відповідного виду тварин (на 1 умов. гол. тварин).

Часткові показники ефективності транспортування та зберігання продукції включають:

- час транспортування дозволяє порівняти фактичний час доставки із запланованим, враховуючи відстань і тип транспорту;
- втрати продукції під час транспортування відображає частку продукції, яка втрачена через механічні пошкодження, псування або інші причини;
- енергоефективність перевезень показує, наскільки ефективно використовується паливо під час перевезення;
- втрата маси під час зберігання у % показує рівень фізичних втрат (усушка, псування, механічні пошкодження);
- витрати на зберігання одиниці продукції включає витрати на енергію, охолодження, персонал, амортизацію обладнання;
- тривалість зберігання визначає середній термін перебування продукції у складі до відправки споживачам.

Оцінка ефективності реалізації сільськогосподарської продукції є ключовим компонентом управління комерційною діяльністю аграрного підприємства. Ефективність реалізації продукції впливає на прибутковість підприємства, рівень його конкурентоспроможності та загальну фінансову стабільність. До часткових показників ефективності реалізації продукції можна віднести:

- обсяги реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції;
- рівень товарності окремих видів сільськогосподарської продукції показує частку продукції, яка була реалізована з виробленої;
- середня ціна реалізації одиниці продукції свідчить про дохідність продукції;

– цінова конкурентоспроможність це здатність продукції успішно конкурувати на ринку завдяки рівню ціни, який сприймається споживачами як вигідний у співвідношенні з якістю;

– дохід від реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції, продукції рослинництва, продукції тваринництва.

Одним з недоліків абсолютних показників є неможливість визначити внесок окремих галузей у формування кінцевого результату (доходу, прибутку). Тому поряд з цими показниками необхідно розраховувати структуру абсолютних показників.

Комплексні показники дають загальне уявлення про ефективність операційної роботи підприємства враховують результати діяльності галузей рослинництва і тваринництва, ефективність зберігання та транспортування, ефективність реалізації продукції (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Комплексні показники оцінки ефективності операційної діяльності аграрного підприємства

Джерело: розробка автора

Прибуток від реалізації продукції рослинництва (тваринництва) є одним з ключових абсолютних показників, який використовується для оцінки ефективності операційної діяльності аграрного підприємства. Він відображає фінансовий результат від основної діяльності підприємства і є важливим індикатором його успішності. Високий рівень прибутку свідчить про ефективне використання ресурсів, оптимальну структуру виробництва та успішну реалізацію продукції. Аналіз динаміки прибутку дозволяє виявити тенденції розвитку підприємства, оцінити ефективність проведених заходів та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Прибуток є абсолютним показником, що визначається як різниця між доходами від реалізації продукції рослинництва (тваринництва) та повними витратами на виробництво та реалізацію продукції. Однак прибуток не враховує розміру активів, обсягів виробництва та інших факторів, які можуть впливати на ефективність діяльності підприємства. Тому аналіз доцільно доповнювати показниками продуктивності:

$$\text{Пр}^{\text{1га}} = \frac{\text{Пр}_{\text{рос}}}{\text{Пл}}, \quad (1.1)$$

де $\text{Пр}^{\text{1га}}$ – прибуток від реалізації продукції рослинництва на 1 га посівної площі, грн/га;

$\text{Пр}_{\text{рос}}$ – прибуток від реалізації продукції рослинництва, грн;

Пл – посівна площа товарних сільськогосподарських культур, га.

$$\text{Пр}^{\text{1гол}} = \frac{\text{Пр}_{\text{твар}}}{\text{Пог}}, \quad (1.2)$$

де $\text{Пр}^{\text{1гол}}$ – прибуток від реалізації продукції тваринництва на 1 ум. гол. тварин, грн/гол.;

$\text{Пр}_{\text{твар}}$ – прибуток від реалізації продукції тваринництва, грн;

Пог – поголів'я тварин, ум. гол.

На прибуток від реалізації продукції сільського господарства впливають три основних фактори: обсяг реалізації, ціна реалізації та собівартість реалізованої продукції. Ці фактори за напрямом впливу на прибуток можуть

бути у різних комбінаціях: одні зменшувати прибуток, інші – збільшувати або ж впливати одновекторно. На рис. 1.7 наведена факторна модель валового прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції.

Рис. 1.7. Факторна модель валового прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції

Джерело: узагальнено автором

Методика проведення факторного аналізу наведена нижче.

Умовні позначення:

де Pr_0 , Pr_1 – прибуток від реалізації продукції у базовому та звітному роках, грн.;

OP_0 , OP_1 – обсяг реалізації продукції у базовому та звітному роках, ц;

C_0 , C_1 – середні ціни реалізації продукції у базовому та звітному роках, грн/ц;

$C_{п0}$, $C_{п1}$ – собівартість реалізованої продукції у базовому та звітному роках, грн/ц.

3. Прибуток від реалізації продукції:

$$\text{Пр}_0 = \sum_{i=1}^n \text{Ц}_0 \cdot \text{ОР}_0 - \sum_{i=1}^n \text{С}_{\text{п}0} \cdot \text{ОР}_0; \quad (1.3)$$

$$\text{Пр}_1 = \sum_{i=1}^n \text{Ц}_1 \cdot \text{ОР}_1 - \sum_{i=1}^n \text{С}_{\text{п}1} \cdot \text{ОР}_1. \quad (1.4)$$

Розрахуємо зміну прибутку:

3) в абсолютному виразі:

$$\Delta \text{Пр} = (\text{Пр}_1 - \text{Пр}_0); \quad (1.5)$$

2) у відносному виразі:

$$\Delta \text{Пр}_{\%} = \frac{\text{Пр}_1}{\text{Пр}_0} \cdot 100 \%. \quad (1.6)$$

2. Загальний приріст прибутку за чинниками:

1) обсяг реалізації продукції:

$$\Delta \text{Пр}_{\text{ОР}} = \left(\sum_{i=1}^n \text{Ц}_0 \cdot \text{ОР}_1 - \sum_{i=1}^n \text{Ц}_0 \cdot \text{ОР}_0 \right) - \left(\sum_{i=1}^n \text{С}_{\text{п}0} \cdot \text{ОР}_1 - \sum_{i=1}^n \text{С}_{\text{п}0} \cdot \text{ОР}_0 \right); \quad (1.7)$$

2) ціни реалізації:

$$\Delta \text{Пр}_{\text{Ц}} = \sum_{i=1}^n \text{Ц}_1 \cdot \text{ОР}_1 - \sum_{i=1}^n \text{Ц}_0 \cdot \text{ОР}_1; \quad (1.8)$$

3) собівартість реалізованої продукції:

$$\Delta \text{Пр}_{\text{ПС}} = \sum_{i=1}^n \text{С}_{\text{п}0} \cdot \text{ОР}_1 - \sum_{i=1}^n \text{С}_{\text{п}1} \cdot \text{ОР}_1. \quad (1.9)$$

Таким чином, формування фінансових результатів визначається широким колом чинників, які відбивають усі аспекти фінансово-господарської діяльності підприємств. При цьому недоцільно і неможливо поділяти ці фактори на основні та другорядні через те, що вони в сукупності складають цілісну систему. Кожен з них може як забезпечити високий рівень прибутку, так і спричинити істотні збитки.

Операційний прибуток сільськогосподарського підприємства – це фінансовий показник, який відображає прибуток, отриманий в результаті основної діяльності підприємства, пов'язаної з сільським господарством. Цей прибуток враховує доходи та витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції.

Розглянемо схему формування фінансового результату від операційної діяльності (рис. 1.8).

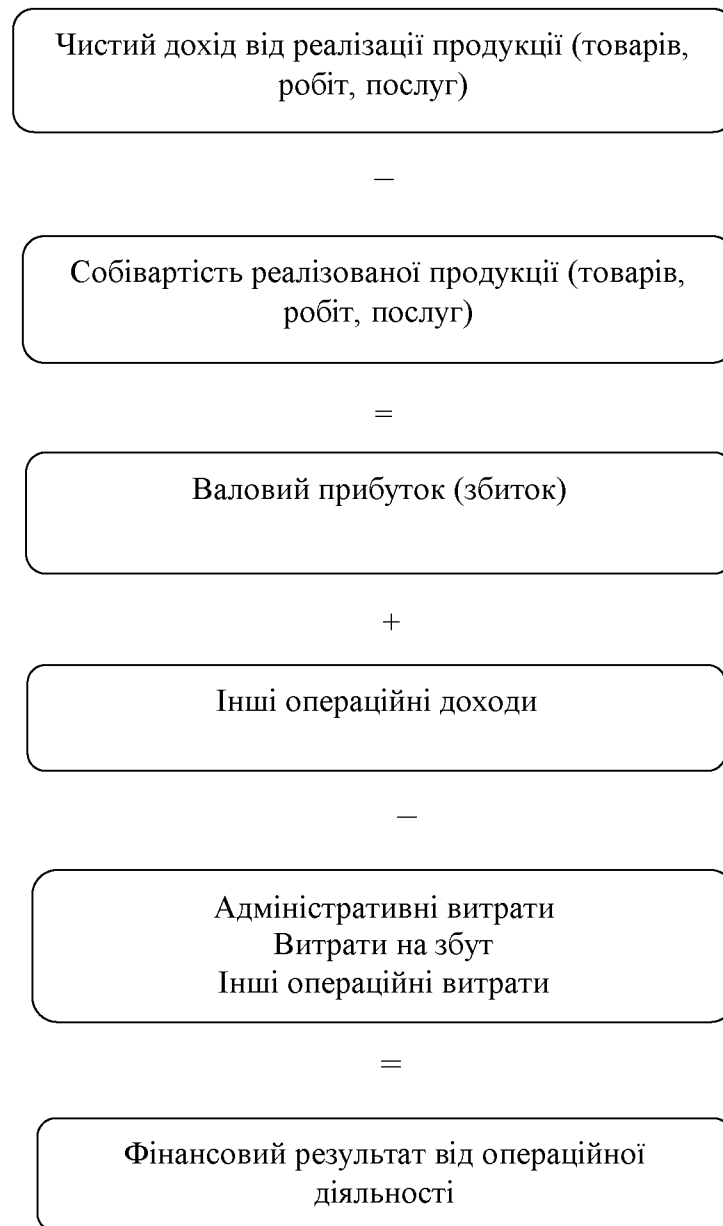

Рис. 1.8. Механізм формування фінансового результату від операційної діяльності

Джерело: побудовано автором

Операційний прибуток вказує на ефективність управління та виробництва сільськогосподарським підприємством. Зростання операційного прибутку може свідчити про покращення продуктивності та управління, тоді як зменшення може вказувати на проблеми в цих областях.

Формування фінансових результатів можна розглядати як частину загальної системи господарювання, що пов'язана із прийняттям рішень щодо забезпечення необхідного їх розміру на рівні суб'єкта господарювання для досягнення тактичних та оперативних цілей.

Показники рентабельності повніше, аніж прибуток, характеризують результати господарювання, оскільки відображають співвідношення між ефектом і вкладеним капіталом або спожитими ресурсами. Їх використовують для оцінки діяльності підприємства і як інструмент у інвестиційній політиці та ціноутворенні.

Рентабельність підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на неї впливають усі ці види діяльності підприємства. Передусім, на рентабельності підприємства позитивно позначаються безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції.

Для розрахунку рівня рентабельності підприємств використовують: загальний прибуток; прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), тобто від основної діяльності. Він співставляється з авансованою вартістю у формі загального обсягу капіталу підприємства, а також власного, позикового, основного, оборотного.

Для розрахунку рентабельності галузей економіки приймається загальна сума прибутку усіма господарюючими суб'єктами, що відносяться до відповідної галузі економіки. На рівень рентабельності галузі впливає наявність низькорентабельних і збиткових підприємств.

Рентабельність – поняття, що характеризує економічну ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) повністю відшкодовує витрати на її виробництво й одержує прибуток як головне джерело розширеного відтворення [23].

Для здійснення простого відтворення виробничого потенціалу необхідною умовою є досягнення беззбитковості. Якщо при цьому виробництво рентабельне, тобто ціна продукції перевищує її собівартість, то в

цьому випадку при реінвестуванні частини прибутку буде відбуватися розширене відтворення виробничого потенціалу, тому що виручені засоби будуть направлятися на: підвищення оплати праці працівникам, оплату навчання й підвищення кваліфікації персоналу, тобто на розширене відтворення трудових ресурсів; розширену заміну зношених основних засобів, тобто на розширене відтворення виробничих фондів; розширене проведення агротехнічних заходів, внесення добрив і навіть на придбання нових земель, тобто на розширене відтворення земельних ресурсів; проведення інноваційної діяльності в сфері виробництва, менеджменту й маркетингу, тобто на розширене відтворення підприємницьких здібностей.

Отже, рентабельність, при виконанні умов простого відтворення й реінвестування частини прибутку, означає можливість розширеного відтворення всіх ресурсів, а також пошуку науково обґрунтованого їх співвідношення, що є необхідною мовою розширеного відтворення виробничого потенціалу аграрного підприємства.

І навпаки, збитковість означає, що виручених від реалізації засобів не вистачає на покриття всіх витрат, навіть на просте відтворення усіх ресурсів. У цьому випадку підприємство змушено перейти в режим виживання: скорочуючи оплату праці, зменшуючи кількість використання добрив та інших матеріальних засобів, не замінюючи зношені засоби виробництва, накопичуючи борги тощо.

Рентабельність – не просто статистичний, розрахунковий параметр, а складний комплексний соціально-економічний критерій. На відміну від прибутку, він характеризує ефективність фінансової діяльності будь-якого конкретного економічного суб'єкта, щодо всіх інших (індивідуальних підприємців, організацій, регіонів, окремих країн і миру в цілому), незалежно від розмірів і характеру економічної діяльності. Дана якість додає рентабельності, з одного боку, форми економічної категорії, що виражає економічні відносини між економічними суб'єктами з приводу результативності використання чинників капіталу, а з іншого – характер об'єкту й інструменту фінансового менеджменту.

Для кількісного виміру рентабельності в цілому по аграрних підприємствах використовують такі три традиційні показники: рівень рентабельності, норму прибутку і приведену до земельної площі масу прибутку.

Рівень рентабельності реалізованої продукції показує суму прибутку, що припадає на одну гривню виручки від реалізації продукції [3, с. 443]:

$$R_p = \frac{\text{Пр}_p}{\text{Вр}} \cdot 100 \%, \quad (1.10)$$

де R_p – рівень рентабельності реалізованої продукції, %;

Пр_p – прибуток від реалізації продукції, грн.;

Вр – виручка від реалізації продукції, грн.

Рівень рентабельності виробництва продукції показує суму прибутку, що припадає на одну гривню, вкладену у виробництво [3, с. 443]:

$$R_{\text{пр}} = \frac{\text{Пр}_i}{\text{ПС}_i} \cdot 100 \%, \quad (1.11)$$

де $R_{\text{пр}}$ – рівень рентабельності виробництва i -го виду продукції, %;

Пр_i – прибуток від реалізації i -го виду продукції, грн.;

ПС_i – повна собівартість i -го виду продукції, грн.

Якщо виробництво продукції збиткове (нерентабельне), замість рівня рентабельності з негативним знаком (збитковість) може бути використаний інший показник – рівень окупності витрат, що є відношенням валової продукції або виручки від реалізації до повної собівартості [18, с. 92]:

$$\text{ОК} = \frac{\text{ВП}(\text{Вр})}{\text{ПС}} \cdot 100 \%, \quad (1.12)$$

де ОК – рівень окупності витрат підприємства, грн.;

ВП – валова продукція підприємства, грн.;

Вр – виручка від реалізації продукції, грн.;

ПС – повна собівартість реалізованої продукції, грн.

Рівень окупності витрат показує грошову виручку з розрахунку на одиницю витрат. Виробництво рентабельне лише у тому випадку, якщо рівень окупності витрат перевищує 100 %.

Підвищення ефективності виробництва означає, що на кожну одиницю витрат і використаних ресурсів, одержують більше продукції і доходу, що має вирішальне значення як для національного господарства, так і для кожного сільськогосподарського підприємства.

По-перше, зменшення витрат праці та ресурсів на виробництво одиниці продукції дозволяє отримувати більший обсяг продукції за тих самих виробничих ресурсів, що сприяє зниженню собівартості. Таким чином, підвищення ефективності забезпечує зростання виробництва та краще задоволення потреб споживачів.

По-друге, ефективність сільськогосподарського виробництва визначає рівень роздрібних цін на харчові продукти та товари масового споживання, виготовлені з аграрної сировини. Зменшення собівартості виробництва створює передумови для зниження цін на споживчому ринку.

По-третє, зростання ефективності виробництва сприяє підвищенню доходів та рентабельності аграрних підприємств. Збільшення обсягів виробництва і продажів знижує витрати на одиницю продукції, що дозволяє отримувати більші прибутки. Це дає змогу спрямовувати більше ресурсів на розвиток виробництва, підвищення заробітної плати працівників і покращення соціальної інфраструктури.

Висновки до 1 розділу

Визначено складові операційної діяльності аграрного підприємства, що включають рослинництво, тваринництво, зберігання та транспортування, реалізацію сільськогосподарської продукції. Розглянуто особливості здійснення операційної діяльності в аграрному підприємстві. Досліджено етапи здійснення операційної діяльності підприємства.

Узагальнено погляди вчених на поняття «ефективність». На основі дослідження нами виділено наступні підходи до визначення ефективності: ресурсно-результативний підхід; цільовий підхід; функціональний підхід; соціально-економічний підхід; інтегративний підхід. Економічна

ефективність операційної діяльності підприємства полягає у здатності генерувати певну цінність у процесі основної діяльності, що забезпечує задоволення потреб і інтересів ключових стейкхолдерів, таких як власники, працівники, споживачі, партнери та держава.

Побудована стратегічна карта цілей підвищення ефективності операційної діяльності аграрного підприємства.

Ефективне управління операційною діяльністю є циклічним процесом, що передбачає постійний аналіз і вдосконалення. Конкретизовані етапи управління ефективністю операційної діяльності підприємства: 1) постановка цілей; 2) аналіз операційної діяльності; 3) планування та розробка заходів з підвищення ефективності; 4) реалізація запланованих заходів; 5) контроль та моніторинг; 6) оцінка результатів; 7) коригування стратегії.

Ідентифіковані фактори, що впливають на ефективність операційної діяльності – фактори зовнішнього середовища та фактори внутрішнього середовища.

Проведено класифікацію видів ефективності операційної діяльності аграрного підприємства. Наведено часткові та комплексні показники оцінки ефективності операційної діяльності аграрного підприємства.

Розглянуто факторна модель валового прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції та механізм формування фінансового результату від операційної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ДОСЯГНУТИЙ РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Організація операційної діяльності в аграрному підприємстві

Досліджуване підприємство розташоване в Котелевському районі Полтавської області, охоплюючи землі, що належать до Котелевської та Грунської територіальних громад. У 2023 р. загальна площа сільськогосподарських угідь складала 3842,7 га, з яких рілля займала 3646 га, культивовані пасовища – 190 га, а багаторічні насадження залишалися на рівні 6,65 га. У період з 2019 по 2023 рр. площа угідь збільшилася на 350 га, що стало можливим завдяки приросту ріллі на 160 га і пасовищ – на 190 га, тоді як площа багаторічних насаджень не змінювалася. Зокрема, в Котелевській громаді знаходиться 2406 га ріллі (66,0 %), а в Грунській – 1240 га (34,0 %).

Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільському господарстві становить 197 осіб, у тому числі у рослинництві – 72 осіб, у тваринництві – 125 осіб.

У 2023 р. активи підприємства зросли в 2,1 рази порівняно з 2019 р. і досягли 435090 тис. грн. У структурі капіталу 55,9 % припадає на необоротні активи, серед яких 84,0 % складають основні засоби, 10,4 % – довгострокові біологічні активи, а 5,6 % – незавершені капітальні інвестиції. Залишкова вартість основних засобів збільшилася на 82,1 %, досягнувши 204180 тис. грн, проте рівень їх придатності залишається низьким – 48,3 %, що свідчить про незадовільний функціональний стан. Довгострокові біологічні активи зросли в 2,2 рази до 25377 тис. грн, а незавершені капітальні інвестиції, що з'явилися з 2021 р., зменшилися з максимуму 2022 р. (63678 тис. грн) до 13501 тис. грн на кінець 2023 р.

У структурі капіталу 80,5 % займає власний капітал, 4,6 % – довгострокові зобов'язання і забезпечення, а 14,9 % – поточні зобов'язання і

забезпечення. Це свідчить про високий рівень автономії та фінансової стійкості підприємства. Протягом 2019 – 2023 рр. власний капітал зріс у 2,4 рази, досягнувши 350104 тис. грн, поточні зобов'язання – у 2,1 рази, до 64745 тис. грн, тоді як довгострокові зобов'язання зменшилися на 28,7 %, до 20241 тис. грн.

Операційна діяльність галузі рослинництва охоплює комплекс робіт, пов'язаних з вирощуванням сільськогосподарських культур. Розглянемо динаміку та структуру посівної площі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура посівної площі сільськогосподарських культур у підприємстві, 2019 – 2023 рр.

Сільськогосподарські культури	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %
Культури зернові та зернобобові – всього	1790	51,3	1823	51,5	1625	44,6	1726	47,3	1207	33,1
у т. ч. пшениця	569	16,3	738	20,8	531	14,6	673	18,5	540	14,8
кукурудза на зерно	977	28,0	872	24,6	1041	28,6	1004	27,5	613	16,8
тритикале озиме	78	2,2	127	3,6	-	-	-	-	-	-
ячмінь ярий	19	0,5	23	0,6	8	0,2	4	0,1	-	-
гречка	12	0,3	10	0,3	18	0,5	26	0,7	12	0,3
просо	135	3,9	53	1,5	27	0,7	19	0,5	42	1,2
Культури технічні – всього	1064	30,5	1180	33,3	1180	32,4	1239	34,0	1662	45,6
у т. ч. боби сої	487	14,0	683	19,3	516	14,2	504	13,8	611	16,8
насіння ріпаку й кользи	155	4,4	-	-	330	9,1	360	9,9	460	12,6
насіння соняшнику	422	12,1	497	14,0	334	9,2	375	10,3	591	16,2
Культури овочеві та баштанні	1,5	0,0	2	0,1	1,33	0,0	1,4	0,0	1,2	0,0
Кормові культури	630	18,1	538	15,2	840	23,0	680	18,7	621	17,0
Зібрана площа	3486	100	3543	100	3646	100	3646	100	3646	100

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Аналіз даних табл. 2.1 показує, що зібрана площа підприємства за 2019 – 2023 рр. збільшилася на 160,5 га або 4,6 % і дорівнює 3646 га, однак слід відмітити, що посівна площа при цьому збільшилася на 315,5 га (9,1 %).

Це обумовлено тим, що у 2023 р. площа посіву кукурудзи на зерно на 155 га відрізнялася від площі зібраної.

У підприємстві спостерігається тенденція до розширення площ під технічними культурами на 598 га (56,2 %) за рахунок зменшення площ під зерновими культурами на 583 га (32,6 %). Відповідно спостерігаються зміни у структурі зібраної площі (рис. 2.1).

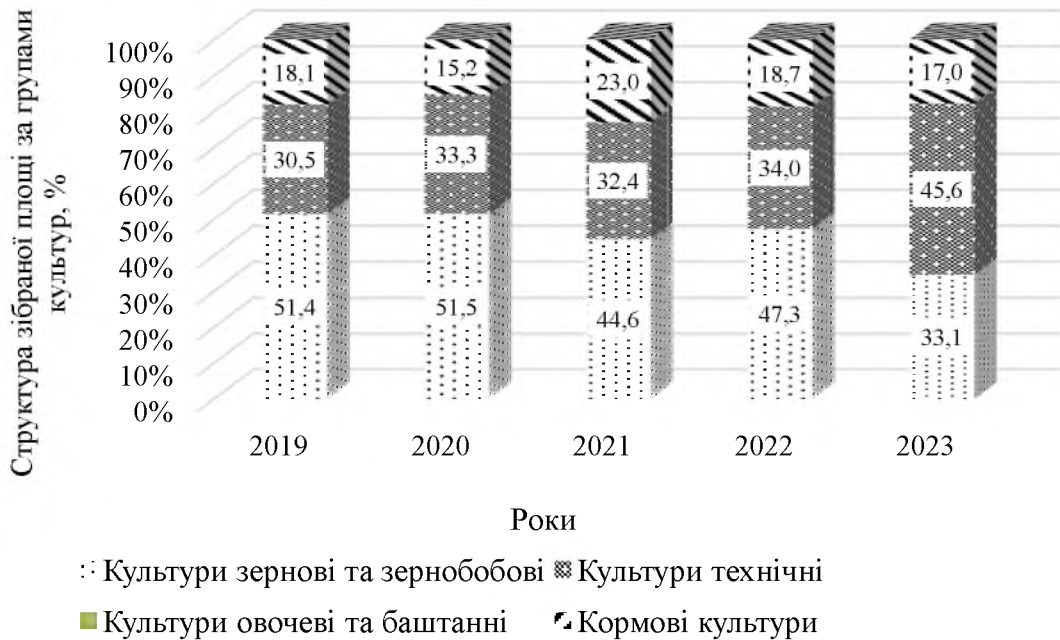

Рис. 2.1. Структура зібраної площі за групами сільськогосподарських культур, 2019 – 2023 рр., %

Джерело: побудовано автором

За аналізований період питома вага зернових культур зменшилася на 18,3 % і становить 33,1 %, тоді як частка технічних культур збільшилася на 15,1 % до 45,6 %. Зібрана площа кормових культур практично не змінилася – 621 га, однак їх питома вага у структурі посівів зменшилася з 18,1 % до 17,0 %. Площа культур овочевих та баштанних не перевищує 2 га.

Незважаючи на значну кількість товарних сільськогосподарських культур, для підприємства є ключовими пшениця, кукурудза на зерно, соя, ріпак та кольза, соняшник. У 2023 р. порівняно з 2019 р. питома вага посівів пшениці скоротилася на 1,5 в.п. до 14,8 %, однак більш суттєве скорочення спостерігається порівняно з 2022 р. – на 3,7 в.п. Частка посівів кукурудзи на

зерно зменшилася на 11,2 в.п. і становить 16,8 %, що обумовлено скороченням зібраної площі порівняно з посівною саме у звітному році, а також значними негативними коливаннями ціни на продукцію на ринку. В той же час питома вага посівів сої збільшилася на 2,8 в.п. до 16,8 %, ріпаку – на 8,2 в.п. до 12,6 %, тоді як порівняно з попереднім роком приріст склав 2,7 в.п. Значну частку посівів займають посіви соняшнику – 16,2 %, що на 4,1 в.п. перевищує рівень 2019 р. та на 5,9 в.п. рівень 2022 р.

Таким чином, можна відмітити стрімке зростання посівів таких культур як соя та соняшник починаючи з 2022 р., що пов'язано з особливостями збуту даних культур та меншим рівнем волатильності цін на них.

Один з основних показників ефективності розвитку галузі рослинництва є рівень урожайності сільськогосподарських культур, що характеризує вихід продукції з 1 га зібраної площі. Підвищення рівня урожайності свідчить про ефективність застосовуваної технології, сорту, рівня матеріально-технічного забезпечення (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка урожайності сільськогосподарських культур у підприємстві,
2019 – 2023 рр., ц/га**

Сільськогосподарські культури	Роки					2023 р. у % до	
	2019	2020	2021	2022	2023	2019 р.	2022 р.
Культури зернові – всього	72,4	65,3	63,4	70,1	71,4	98,6	101,9
у т. ч. пшениця	59	50,4	48,3	53,6	56,7	96,2	105,7
кукурудза на зерно	90,4	83,9	73,4	83	88,2	97,5	106,3
ячмінь ярий	50,6	54,7	33,4	61	-	х	х
гречка	19,8	9,4	9,7	25	16	81	64,1
просо	20,2	30	21,9	32,9	30,9	152,9	94
Соя	20,7	28,9	24,6	32,5	36,4	175,8	112
Ріпак озимий	29,3	-	19,1	30,3	32,5	110,7	107,2
Соняшник	32,8	32	22,4	32,4	27,4	83,6	84,5
Культури овочеві	240	147	182	184,6	329	137,1	178,2
Культури баштанні продовольчі	6,7	-	-	43,5	37,5	562,5	86,3
Культури плодові	-	-	16,8	66,9	65,6	х	98

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

У 2023 р. порівняно з 2019 р. урожайність зернових в цілому зменшилася на 1,4 %, однак порівняно з 2022 р. збільшилася на 1,9 % і дорівнює 71,4 ц/га, що свідчить про досить високий рівень продуктивності посівів. Урожайність технічних культур мала тенденцію до зростання, окрім соняшнику. Так, за аналізований період урожайність ріпаку озимого збільшилася на 10,7 % і становить 32,5 ц/га, а бобів сої – на 75,9 % до 36,4 ц/га.

У той же час урожайність соняшнику зменшилася на 5,4 ц/га (16,5 %) і знаходиться на рівні 27,4 %, а порівняно з 2022 р. – на 15,5 %.

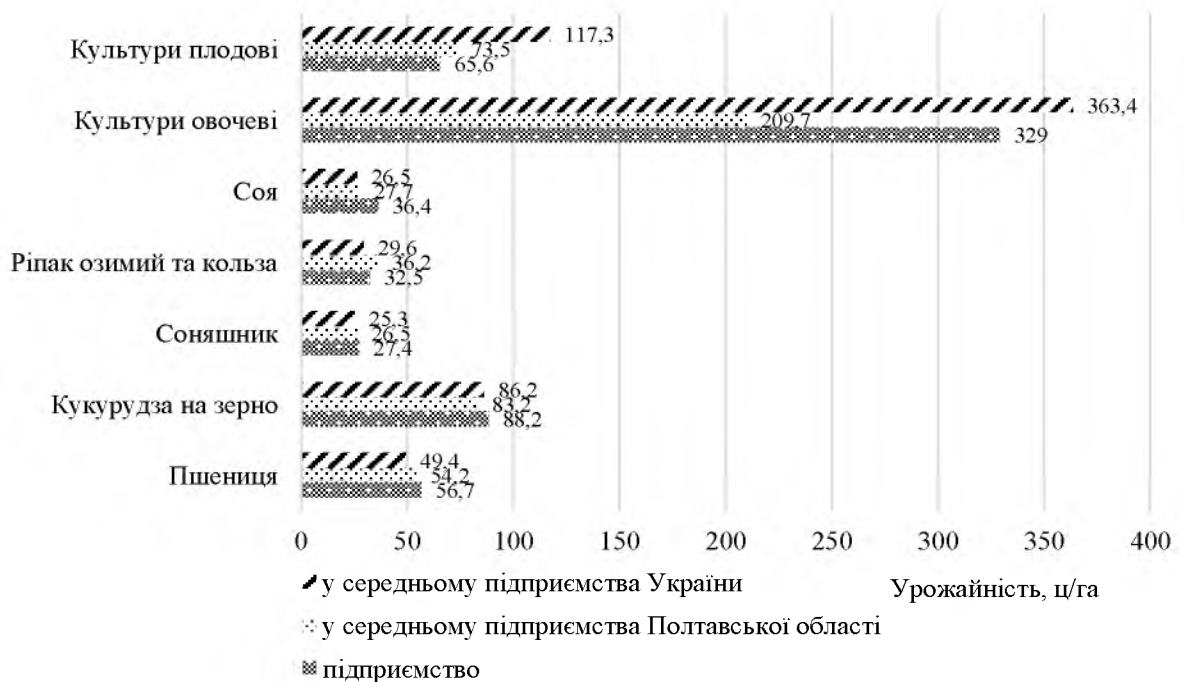

Рис. 2.1. Порівняльний аналіз урожайності культур у підприємстві та у середньому по підприємствах Полтавської області і України, 2023 р. ц/га

Джерело: побудовано автором

Порівняльний аналіз урожайності основних культур у підприємстві та в середньому по підприємствах Полтавської області свідчить про вищий рівень урожайності у досліджуваному підприємстві: пшениці – на 2,5 ц/га (4,6 %), кукурудзи на зерно – на 5,0 ц/га (6,0 %), соняшнику – на 0,9 ц/га (3,4 %), сої – на 8,7 ц/га (31,4 %), культур овочевих – на 119,3 ц/га (56,9 %). Тоді як урожайність ріпаку озимого та кользи на 10,2 % є нижчою за середні показники по області, а урожайність культур плодових – на 10,7 %. В цілому урожайність

сільськогосподарських культур у підприємстві перевищує середні показники підприємств України, окрім урожайності культур овочевих та культур плодкових.

Основними чинниками, що впливають на валовий збір сільськогосподарських культур є посівна площа та урожайність (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Факторний аналіз валового збору продукції рослинництва у підприємстві 2019, 2023 рр.

Продукція	Посівна площа, га		Урожайність, ц/га		Валове виробництво продукції, ц		Зміна валового виробництва продукції, ц		
	2019 р.	2023 р.	2019 р.	2023 р.	2019 р.	2023 р.	загальна	у т. ч. за рахунок	
								посівної площі	урожайності
Пшениця	569	540	59	56,7	33556	30627	-2929	-1710	-1219
Кукурудза на зерно	977	613	90,4	88,2	88347	54065	-34282	-32915	-1367
Боби сої	487	611	20,7	36,4	10096	22263	12167	2571	9596
Насіння ріпаку озимого	155	460	29,3	32,5	4547	14941	10394	8947	1447
Насіння соняшнику	422	591	32,8	27,4	13836	16201	2365	5541	-3176

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Виходячи з даних, наведених у табл. 2.3, валовий збір пшениці та кукурудзи на зерно у 2023 р. порівняно з 2019 р. зменшився на 2929 ц (8,7 %) та 34282 ц (38,8 %), як за рахунок зменшення посівної площі, так і за рахунок зниження рівня урожайності. Так, за рахунок зменшення посівної площі пшениці на 29 га, валовий збір зменшився на 1710 ц або 58,4 % зменшення, а за рахунок зниження урожайності на 2,3 ц/га або 3,9 %, валове виробництво зменшилося на 1219 ц або 41,6 % зменшення. За рахунок зменшення посівної площі кукурудзи на зерно на 364 га (37,3 %), валовий збір продукції зменшився на 32915 ц або 96,0 % загального зменшення. Таким чином,

основним фактором зменшення валового збору зернових культур є екстенсивний – зменшення посівної площі.

Для бобів сої та насіння ріпаку озимого відбулося зростання обсягів виробництва – на 12616 ц та 10394 ц відповідно, що обумовлено значним збільшенням посівних площ та врожайності.

Для насіння соняшника спостерігається збільшення валового виробництва на 2365 ц, що стало відбулося лише за рахунок розширення посівних площ на 169 га (+5541 ц), тоді як зниження урожайності на 5,4 ц/га (16,5 %) обумовило зменшення валового збору насіння на 3167 ц)

Таким чином, найбільший вплив на зменшення валового виробництва для пшениці та кукурудзи на зерно мало зниження врожайності, тоді як позитивні зміни для бобів сої, ріпаку та соняшника обумовлені збільшенням посівних площ.

Вартісний вираз виробленої продукції відображає валова продукція, яка визначається як в постійних цінах, так і в поточних цінах. Валова продукція дозволяє також розрахувати структурні зміни у виробництві окремих видів продукції в загальному обсязі продукції рослинництва (табл. 2.4).

Як видно з даних табл. 2.3, сума валової продукції рослинництва у постійних цінах 2019 – 2023 рр. збільшилася на 12,7 %. Основним фактором цього зростання стало збільшення виробництва технічних культур та плодкових культур, тоді як обсяги зернових культур скоротилися. Зокрема, виробництво зернових культур знизилося на 31,2 %, досягнувши 53911 тис. грн, що складає 38,3 % загальної валової продукції рослинництва.

Скорочення зібраної площі призвело до суттєвого зменшення виробництва кукурудзи на зерно на 38,8 %, пшениці – на 8,7 %, проса – 52,4 %. Незважаючи на це, кукурудза на зерно залишається найвагомішою серед зернових культур, забезпечуючи 23,6 % валової продукції рослинництва, хоча ця частка зменшилася на 19,8 в.п. порівняно з 2019 р. На пшеницю припадає 13,9 % валової продукції, що на 3,3 в.п. менше, ніж у базовому році.

Динаміка та структура валової продукції рослинництва (у постійних цінах 2021 р.), 2019 – 2023 рр.

Продукція	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %
Продукція рослинництва	124992	100	131048	100	107047	100	140184	100	140851	100
Культури зернові	78388	62,7	70550	53,8	64114	59,9	75876	54,1	53911	38,3
у т. ч. пшениця	21400	17,1	23697	18,1	16354	15,3	23024	16,4	19532	13,9
кукурудза на зерно	54237	43,4	44931	34,3	46914	43,8	51162	36,5	33191	23,6
ячмінь ярий	547	0,4	716	0,5	152	0,1	139	0,1	0	0,0
гречка	417	0,3	165	0,1	308	0,3	1142	0,8	338	0,2
просо	1787	1,4	1039	0,8	386	0,4	409	0,3	850	0,6
Технічні культури	46277	37,0	57228	43,7	42622	39,8	63815	45,5	86340	61,3
Боби сої	15674	12,5	30678	23,4	19718	18,4	25464	18,2	34563	24,5
Насіння ріпаку озимого	7538	6,0	-	-	10444	9,8	18077	12,9	24769	17,6
Насіння соняшнику	23066	18,5	26550	20,3	12460	11,6	20275	14,5	27008	19,2
Культури овочеві відкритого ґрунту	326	0,3	296	0,2	244	0,2	218	0,2	331	0,2
Культури баштанні продовольчі	0	0,0	0	0,0	0	0,0	5	0,0	3	0,0
Культури плодові	0	0,0	0	0,0	68	0,1	271	0,2	265	0,2

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

У 2023 р. порівняно з 2019 р. частка технічних культур у структурі валової продукції рослинництва суттєво зросла на 24,3 % і досягла рівня 61,3 %. Варто зазначити, що такі зміни відбулися саме в 2023 р., тоді як у 2022 р. частка технічних культур становила 45,5 %. Основними культурами залишаються соняшник, соя та озимий ріпак, проте їх співвідношення у структурі зазнали змін.

Найбільший приріст спостерігався у виробництві озимого ріпаку, обсяг якого зріс у 3,3 рази до 24769 тис. грн, що становить 17,6 % валової продукції рослинництва. Виробництво бобів сої збільшилося у 2,2 рази до 34563 тис. грн, що відповідає 24,5 % загального обсягу, перевищуючи базове значення на 12,0 в.п. Обсяг виробництва насіння соняшнику зріс на 17,1 %, а його частка в структурі валової продукції підвищилася на 0,7 в.п., досягнувши рівня 19,2 %.

Тваринництво є комплексною галуззю, основною специфікою якої є використання живих організмів у виробничому процесі. Підприємства, які ефективно інтегрують галузі рослинництва та тваринництва, демонструють більшу економічну стійкість та здатність адаптуватися до зовнішніх викликів. Таке поєднання дозволяє раціонально використовувати ресурсний потенціал, зокрема шляхом застосування продукції рослинництва (наприклад, зернових, силосу) як кормів для тварин. Крім того, відходи тваринництва можуть бути використані для підвищення родючості ґрунтів, створюючи замкнений цикл виробництва, що сприяє сталому розвитку господарства.

У підприємстві спостерігається зменшення галузі вівчарства, тоді як молочне та м'ясне скотарство розширюється, а бджолярство залишається без змін (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка поголів'я худоби у підприємстві, 2019 – 2023 рр.

Показники	Роки					2023 р. до 2019 р.	
	2019	2020	2021	2022	2023	абсолютне відхилення, (+,-)	відносне відхилення, %
Поголів'я великої рогатої худоби	851	804	1018	1179	1611	760	89,3
Поголів'я овець	543	352	381	487	367	-176	-32,4
Поголів'я корів	860	880	998	1035	1100	240	27,9
Кількість бджолосімей	125	125	125	125	125	0	0,0

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Аналіз даних табл. 2.5 показує, що поголів'я великої рогатої худоби у підприємстві демонструє значне зростання, їх кількість збільшилася на

760 гол. (89,3 %), досягнувши 1611 гол. у 2023 р. Це свідчить про інтенсивний розвиток цієї галузі в підприємстві. При цьому поголів'я корів збільшилося на 240 гол. (27,9 %) і становить 1100 гол. Ця позитивна динаміка вказує на підвищення уваги до молочного скотарства, що пов'язане зі стабільним попитом на молочну продукцію.

Поголів'я овець за досліджуваний період зменшилося на 176 гол. або на третину, досягнувши 367 гол. у 2023 р. Кількість бджолосімей залишилася незмінною на рівні 125, що свідчить про стабільність у розвитку галузі бджільництва.

Отже, підприємство продемонструвало позитивну динаміку у вирощуванні великої рогатої худоби та корів, що вказує на розширення цих галузей. Водночас зменшення поголів'я овець може свідчити про зміну пріоритетів у стратегічному плануванні. Стабільність у бджільництві говорить про досягнення рівноваги між попитом і ресурсами для його підтримки.

Наступним показником, що характеризує розвиток галузі тваринництва є продуктивність худоби (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка продуктивності худоби у підприємстві, 2019 – 2023 рр.

Показники	Роки					2023 р. у % до 2019 р.
	2019	2020	2021	2022	2023	
Середньодобові прирости, г						
великої рогатої худоби	641	571	551	750	601	93,8
вівці	37	83	45	15	75	199,9
Середньорічний надій на одну корову, кг	9125	10194	9880	9212	10308	113,0
Настриг вовни, кг/гол.	1,36	2,90	2,18	2,37	2,02	148,0
Продуктивність однієї бджолосім'ї, кг	20,16	25,12	30,10	33,19	28,03	139,0

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Як свідчать дані табл. 2.6, продуктивність тварин у досліджуваному підприємстві мала в цілому позитивну динаміку, окрім м'ясного скотарства. Так, середньодобові прирости великої рогатої худоби за досліджуваний період

зменшилися на 40 г (6,2 %) і дорівнюють 601 г, тоді як прирости овець зросли вдвічі і знаходяться на рівні 75 г.

Середньорічний надій на одну корову збільшився у 2023 р. порівняно з 2019 р. на 1183 кг (13,0 %) і становить 10308 кг, що на 61,6 % перевищує середній рівень по підприємствах Полтавської області. Середньорічний настриг вовни від однієї вівці. Тоді як продуктивність однієї бджолосім'ї збільшилася на 2,8 кг (25,3 %) до 13,7 кг.

Підприємство демонструвало позитивну динаміку у вирощуванні великої рогатої худоби та корів, що вказує на розширення цих галузей. Водночас зменшення поголів'я овець може свідчити про зміну пріоритетів у стратегічному плануванні. Стабільність у бджільництві говорить про досягнення рівноваги між попитом і ресурсами для його підтримки.

Валове виробництво тваринництва – це загальний обсяг продукції, виробленої підприємством в галузі тваринництва за певний період (рік, квартал). До цієї продукції належать як основні види, так і побічні продукти (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка та структура валової продукції тваринництва (у постійних цінах 2021 р.), 2019 – 2023 рр.

Продукція	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %
Продукція тваринництва	79100,2	100	88893,8	100	96906,5	100	100615,7	100	115361,4	100
Жива маса приросту великої рогатої худоби	8371,3	10,6	7050,4	7,9	8619,5	8,9	13570,7	13,5	14866,4	12,9
Жива маса приросту овець	310,6	0,4	444,9	0,5	260,3	0,3	109,1	0,1	419,8	0,4
Вовна овець	3739,4	4,7	5154,3	5,8	4194,2	4,3	5826,4	5,8	3739,4	3,2
Молоко	66472,8	84,0	75987,4	85,5	83524,9	86,2	80770,1	80,3	96049,3	83,3
Мед	206,1	0,3	256,8	0,3	307,7	0,3	339,3	0,3	286,6	0,2

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Протягом аналізованого періоду спостерігається стійка тенденція зростання загального обсягу валової продукції тваринництва. Це свідчить про розвиток галузі та підвищення її ефективності.

Найбільшу частку в структурі валової продукції протягом усього періоду займає молоко – 83,3 %, що свідчить про стабільність молочного сектору та його важливість для галузі в цілому. Виробництво яловичини демонструє позитивну динаміку зростання, що становить 77,6 % за 2019 – 2023 рр. Виробництво овечої вовни демонструє нестабільну динаміку, а її питома вага у структурі валової продукції зменшилася з 4,7 % до 3,2 %.

Виробництво інших видів тваринницької продукції (мед, жива маса приросту овець) має незначну питому вагу в загальному обсязі і демонструє різну динаміку.

Таблиця 2.8

Динаміка валової продукції підприємства, 2019 – 2023 рр.

Показники	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Валова продукція у постійних цінах 2021 р., тис. грн	204092,4	219941,7	203953,7	240800	256212,7
у т. ч рослинництва	124992,3	131047,9	107047,2	140184,3	140851,3
тваринництва	79100,16	88893,82	96906,47	100615,7	115361,4
Валова продукція у поточних цінах, тис. грн	151147,7	184904,7	259138,2	234869	290353,3
у т. ч рослинництва	84443,18	105887,9	160079,2	135181,3	151877,3
тваринництва	66704,49	79016,87	99059,03	99687,72	138476

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Валова продукція підприємства за 2019 – 2023 рр. збільшилася на 25,5 % і становить 256212 тис. грн, що відбулося як за рахунок збільшення валової продукції рослинництва – на 12,7 % (140851 тис. грн), так і продукції тваринництва – на 45,8 % (115361 тис. грн.). Оскільки виробництво продукції тваринництва зростало вищими темпами порівняно з продукцією рослинництва, то структура валової продукції підприємства зрушилася в сторону збільшення частки галузі тваринництва на 6,2 в.п. до 45,0 %.

Відповідно питома вага галузі рослинництва за аналізований період зменшилася на 6,2 в.п. і становить 55,0 % відповідно у 2023 р. Тобто не зважаючи на структурні зміни, галузь рослинництва переважає за обсягом виробництва галузь тваринництва.

Аналізуючи валову продукцію у поточних цінах можна відмітити, що за аналізований період валова продукція рослинництва збільшилася на 79,9 % і дорівнює 151877,3 тис. грн, тоді як валова продукція галузі тваринництва зросла у 2,1 рази. У структурі валової продукції у поточних цінах на частку галузі рослинництва припадає 52,3 %, що на 3,6 в.п. менше порівняно з 2019 р.

2.2. Економічна ефективність операційної діяльності підприємства

Аналіз структури виробничих витрат у рослинництві й тваринництві є важливим інструментом для оцінки розподілу витрат, які підприємство здійснює для виробництва продукції в цих секторах. Цей показник служить ключовим індикатором ефективності виробничих процесів, дозволяючи визначити раціональність використання ресурсів та оптимізувати витрати для підвищення рентабельності діяльності.

Розглянемо структуру виробничих витрат галузі рослинництва за допомогою додатку Б.

Протягом досліджуваного періоду витрати на виробництво продукції рослинництва зросли на 47,8 % і склали 116048 тис. грн. У структурі цих витрат найбільшу частку займають прямі матеріальні витрати – 58,2 %, а також інші прямі витрати – 30,5 %, частка яких зменшилася на 7,2 в.п. за аналізований період. Серед прямих матеріальних витрат провідну роль відіграють мінеральні добрива, витрати на які зросли на 61,3 %, а їх частка збільшилася на 1,4 в.п., досягнувши 17,1 %. Витрати на пальне і мастильні матеріали зросли на 52,2 %, їх частка зросла на 0,3 в.п., до 10,3 %. На насіння

та посадковий матеріал витрати збільшилися на 71,9 %, досягнувши 11421 тис. грн, або 9,8 % від загальної суми витрат.

Через зношеність основних засобів витрати на запасні частини зросли на 60,1 %, що збільшило їх частку в структурі витрат на 0,6 в.п., до 8,4 %. Серед інших прямих витрат важливе місце займають орендна плата за земельні паї (14,5 %) та амортизація (13,9 %).

Попри зростання прямих витрат на оплату праці на 90,6 %, їх частка у структурі витрат зросла лише на 2,2 % і залишається нижчою за 10 %, що негативно впливає на рівень мотивації та продуктивності праці.

Проаналізуємо структуру витрат галузі тваринництва (додаток В). Аналізуючи дані таблиці можна зробити наступні висновки. За 2019 – 2023 рр. загальні витрати в галузі тваринництва зросли на 57,1%, досягнувши 117121 тис. грн у 2023 році. Це свідчить про суттєве збільшення інвестицій у виробничі потреби галузі.

У структурі витрат найбільшу частку займають прямі матеріальні витрати, які досягли 76 % у 2023 р., що на 27,7 в.п. перевищує рівень 2019 р. Основним компонентом цих витрат є корми, вартість яких за аналізований період зросла у 2,5 рази, а їх питома вага збільшилася на 13,6 в.п. до 51,9 %, що є результатом підвищення цін. При цьому витрати на пальне та мастильні матеріали збільшилися на 84,8 % і становлять 6,3% у структурі витрат у 2023 р. Витрати на електроенергію зросли у 4,5 рази і становлять 5539 тис. грн, із зростанням питомої ваги до 4,7%.

Прямі витрати на оплату праці збільшилися на 44,6 % за аналізований період, але їх питома вага залишилася відносно стабільною і знаходиться на рівні 12,5 %, що може вказувати на недостатнє підвищення заробітних плат та поступову автоматизацію виробничих процесів.

Інші прямі витрати зменшилися вдвічі за рахунок зменшення амортизаційних відрахувань на 62,3 %, а їх питома вага в структурі виробничих витрат галузі зменшилася на 19,8 в.п. до 6,3 %.

Сума загальновиробничих витрат також зменшилася вдвічі за 2019 – 2023 рр., а їх частка скоротилася на 6,4 в.п. до 2,7%, що свідчить про оптимізацію управлінських витрат. Загальновиробничі витрати у звітному році представлені переважно оплатою послуг сторонніх організацій – 83,7 %.

Таким чином, у структурі витрат галузі тваринництва спостерігається збільшення витрат на корми та електроенергію, що є важливим для забезпечення зростання продуктивності. Однак стабільно низька частка витрат на оплату праці може впливати на рівень мотивації працівників, а зниження частки амортизаційних витрат вказує на відсутність оновлення технічного потенціалу.

Собівартість одиниці продукції є одним з ключових показників, який використовується для оцінки ефективності операційної діяльності аграрного підприємства. Він відображає вартість усіх витрат, пов'язаних з виробництвом та реалізацією однієї одиниці продукції (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Динаміка виробничої собівартості сільськогосподарської продукції
у підприємстві, 2019 – 2023 рр., грн/ц**

Показники	Роки					2023 р. у % до	
	2019	2020	2021	2022	2023	2019 р.	2022 р.
Культури зернові	341,87	447,76	510,48	412,66	585,66	171,3	141,9
у т. ч. пшениця	407,26	506,31	544,03	496,44	564,14	138,5	113,6
кукурудза на зерно	309,51	409,79	491,21	372,88	593,42	191,7	159,1
ячмінь ярий	576,92	415,41	700,37	274,59	-	х	х
гречка	755,27	2425,53	2245,71	771,96	1265,6	167,6	164
просо	660,81	765,74	947,46	558,4	669,75	101,4	119,9
Боби сої	1042,29	719,24	859,22	547,56	551,36	52,9	100,7
Насіння ріпаку	862,55	-	881,59	941,12	993,71	115,2	105,6
Насіння соняшнику	709,16	754,11	1192,94	790,08	943,46	133	119,4
Культури овочеві відкритого ґрунту	253,09	234,69	301,65	138,89	386,02	152,5	277,9
Жива маса приросту великої рогатої худоби	9055,8	8334,1	8921,4	6082,5	7612,6	84,1	125,2
Жива маса приросту овець	14527	10217	20629	61115,4	17590	121,1	28,8
Вовна овець, кг	143,2	135,3	180,7	459,7	648,6	452,8	141,1
Молоко	700,5	739,7	889,7	842,4	786,3	112,2	93,3

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Аналіз даних табл. 2.9 показує, що за досліджуваний період спостерігається збільшення витрат на виробництво, пов'язаних зі зростанням цін на ресурси (добрива, паливо, енергоносії), оплату праці та іншими факторами. Зокрема, собівартість зернових зросла в середньому на 71,3 %. При цьому найбільший стрибок цін спостерігається у кукурудзи – на 91,7 %, що обумовлено недозбором продукції на площі 155 га. Виробництво сої, навпаки, стало менш витратним, оскільки виробнича собівартість продукції зменшилася вдвічі завдяки зростанню врожайності та скороченню витрат на 7 %.

За досліджуваний період виробнича собівартість ріпаку озимого та насіння соняшнику збільшилася, але менш інтенсивно, ніж у зернових – на 15,2 % та 33,0 % відповідно.

Собівартість живої маси великої рогатої худоби демонструє зменшення на 15,9 % до 7612,6 грн/ц, що обумовлено зменшенням виробничих витрат на 1 голову тварин, тоді як собівартість молока збільшилася на 12,2 % незважаючи на підвищення продуктивності молочного скотарства.

Виробнича собівартість продукції вівчарства зросла вищими темпами порівняно зі скотарством. Так, у 2023 р. порівняно з 2019 р. собівартість живої маси приросту овець збільшилася на 21,1 % і становить 17590 грн/ц, а вовни овець – у 4,5 рази до 648,6 грн/кг.

Таким чином, найбільший приріст виробничої собівартості по кукурудзі на зерно, гречці, пшениці, культурах овочевих та вовні овець.

Дослідимо, які статті витрат найбільше вплинули на збільшення виробничої собівартості основних культур (додатки В-Ж) та узагальнимо інформацію за допомогою за допомогою табл. 2.10.

Узагальнюючи результати оцінки впливу статей на виробничу собівартість сільськогосподарських культур можна зазначити, що найбільше вплинули на зростання собівартості витрати на мінеральні добрива, насіння та посадковий матеріал, решта інших прямих та загальновиробничих витрат, а також прями витрати на оплату праці. Для кукурудзи на зерно та ріпаку озимого

досить суттєвою є решта матеріальних витрат. При цьому слід відмітити, що за рахунок зменшення амортизації необоротних активів виробнича собівартість зменшилася.

Таблиця 2.10

**Вплив статей на виробничу собівартість продукції рослинництва
у підприємстві, 2019, 2023 рр., %**

Статті витрат	Пшениця	Кукурудза на зерно	Насіння соняшнику	Ріпак озимий	Боби сої
Насіння та посадковий матеріал	8,8	22,9	5,8	-6,3	-3,4
Мінеральні добрива	16,5	10,8	6,8	10,5	-6,1
Пальне і мастильні матеріали	2,9	5,8	3,9	1,1	-1,4
Решта матеріальних витрат	5,8	34,9	1,9	13,1	-16,1
Прямі витрати на оплату праці	3,9	6,6	5,8	3,8	-0,9
Відрахування на соціальні заходи	0,8	1,4	1,2	0,8	-0,2
Амортизація необоротних активів	-7,9	-2,4	-4,6	-11,9	-15
Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	0,6	0,7	1,2	0,2	0
Решта інших прямих та загальновиробничих витрат	7,2	11	11,2	3,8	-4,1
Разом	38,5	91,7	33	15,2	-47,1

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Найбільший вплив на собівартість кукурудзи на зерно мають матеріальні витрати, особливо витрати на посадковий матеріал (22,9 % зростання собівартості) та решта матеріальних витрат (34,9 %).

Помітний вплив на виробничу собівартість пшениці демонструють зростання вартості мінеральних добрив (16,5 %), насіння (8,8 %), решта інших прямих та загальновиробничих витрат (7,2 %).

Виробнича собівартість насіння соняшнику у 2023 р. порівняно з 2019 р. збільшилася на 33,0 %, де ключовими статтями витрат є решта прямих та інших загальновиробничих витрат (11,2 % збільшення собівартості), мінеральні добрива (6,8 %), вартість насіння (5,8 %) та прямі витрати на оплату праці (5,8 %).

Аналогічно розглянемо основні статті формування виробничої собівартості продукції тваринництва (додатки И-Л) (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Вплив окремих статей витрат на виробничу собівартість продукції тваринництва у підприємстві, 2019, 2023 рр., %

Статті витрат	Молоко	Приріст великої рогатої худоби	Приріст овець
Вартість кормів	9,9	32,1	16,2
Пальне і мастильні матеріали	-1,0	-2,6	-0,6
Решта матеріальних витрат	22,7	1,9	19,8
Прямі витрати на оплату праці	3,5	-10,9	0,8
Відрахування на соціальні заходи	0,6	-2,5	0,0
Амортизація необоротних активів	-21,6	-14,0	-12,9
Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	1,7	-2,7	-0,5
Решта інших прямих та загальновиробничих витрат	-3,5	-17,3	-1,6
Виробнича собівартість – всього	12,2	-15,9	21,1

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Аналіз даних табл. 2.11 показує, що на збільшення виробничої собівартості продукції тваринництва найбільше вплинули зростання по таких статтях як корми та решта матеріальних витрат. Зокрема, за рахунок збільшення витрат на корми на 23,5 %, собівартість молока збільшилася на 9,9 %, збільшення витрат на корми у м'ясному скотарстві у 2,2 рази зумовило збільшення собівартості на 32,1 %, а збільшення витрат на корми при відгодівлі овець на 35,5 % сприяли збільшенню виробничої собівартості приросту овець на 16,2 %.

Досить вагомим чинником зростання виробничої собівартості є суттєвий приріст решти матеріальних витрат. Так, у результаті приросту решти матеріальних витрат у 6,5 рази у молочному скотарстві виробнича собівартість молока збільшилася на 22,7 %.

Виробнича собівартість приросту великої рогатої худоби зменшилася на 15,9 % за рахунок зменшення прямих витрат на оплату праці (10,9 %),

амортизації необоротних активів (14,0 %), решти інших прямих та інших загальнопромислових витрат (17,3 %).

ABC-аналіз – це метод управління, який дозволяє оцінити та класифікувати ресурси або операції підприємства за їх значенням для загальної ефективності. У контексті аграрного підприємства цей підхід може використовуватися для оптимізації витрат, управління запасами, планування врожаю, розподілу (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

ABC-аналіз товарної сільськогосподарської продукції у підприємстві, 2019 – 2023 рр.

Найменування продукції	Дохід від реалізації за 2019 – 2023 рр., тис. грн	Частка в загальному обсязі, %	Частка накопичувальним підсумком, %	Клас
Молоко	494015,5	46,3	46,3	А
Кукурудза на зерно	232158,9	21,8	68,1	
Боби сої	101434,3	9,5	77,6	
Насіння соняшнику	83395,3	7,8	85,4	В
Пшениця	56482,9	5,3	90,7	
Насіння ріпаку озимого	54540,6	5,1	95,8	
Жива маса приросту великої рогатої худоби	38173,7	3,6	99,4	С
Просо	3303,8	0,3	99,7	
Жива маса приросту овець	1291,7	0,1	99,8	
Гречка	980,95	0,1	99,9	
Культури плодів	431,4	0,0	99,9	
Мед натуральний	224,1	0,0	100,0	
Ячмінь ярий	181,4	0,0	100,0	
Культури овочеві відкритого ґрунту	144,5	0,0	100,0	
Вовна овець	22,2	0,0	100,0	
Всього	1066781,25	100,0	х	

Джерело: розраховано автором за даними звітів підприємства

Проведений ABC-аналіз товарної сільськогосподарської продукції підприємства за 019-2023 рр. дозволяє зробити такі висновки. Значна частина доходів підприємства (77,6 %) припадає на три основні групи продукції: молоко (46,3 %), кукурудзу на зерно (21,8 %) та боби сої (9,5 %). Ці види

продукції можна віднести до категорії А, тобто вони є найбільш важливими для підприємства з точки зору отримання доходів.

Решта видів продукції, хоча і представлена в широкому асортименті, забезпечує невелику частку загального доходу підприємства. Вони відносяться до категорій В та С. Зокрема, до категорії В належать насіння соняшнику, зерно пшениці, насіння ріпаку озимого, на яку припадає 18,2 % доходів від реалізації продукції підприємства.

До категорії С належать решта товарів, серед яких вирощування великої рогатої худоби, проса, вирощування овець, гречки, виробництво плодів, овочів, вовни, ячменю ярого, меду, які приносять незначну суму доходу (менше 5 %).

Отже, слід зосередити увагу на подальшому розвитку виробництва молочної продукції, кукурудзи на зерно та бобів сої.

Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції демонструє, наскільки підприємство здатне забезпечувати позитивний фінансовий результат після покриття всіх витрат (рис. 2.2).

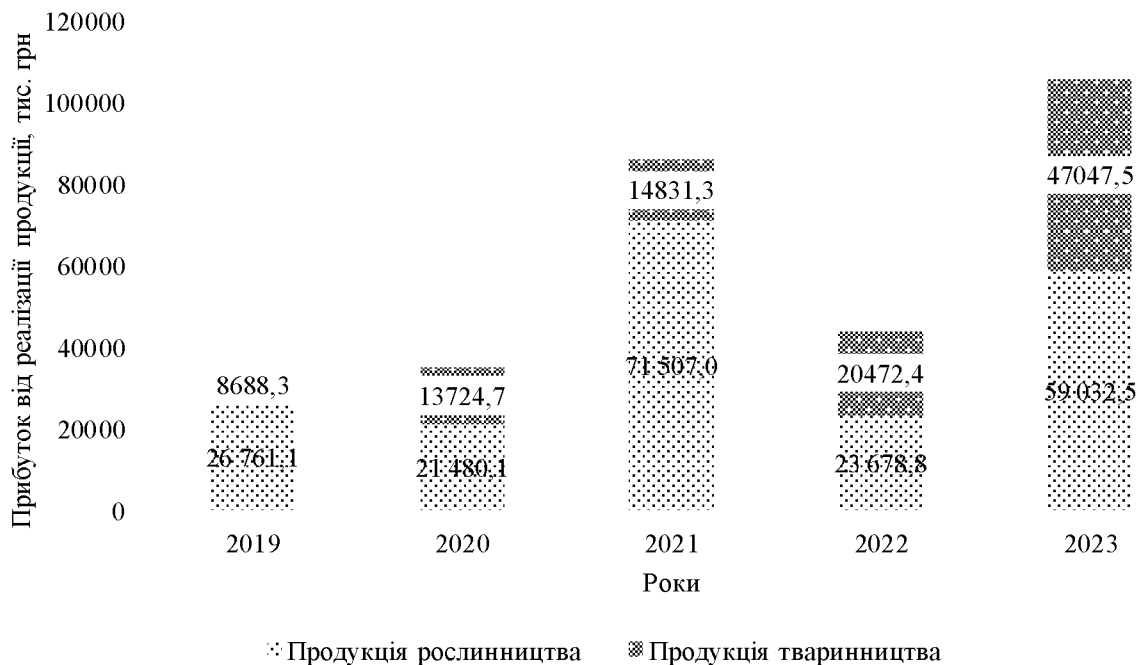

Рис. 2.2. Динаміка прибутку від реалізації продукції сільськогосподарства у підприємстві, 2019 – 2023 рр., тис. грн

Джерело: побудовано автором

Як свідчать дані рис. 2.2, прибуток від реалізації продукції сільського господарства у підприємстві за досліджуваний період зріс у 3 рази і становить 106080 тис. грн. Це відбулося за рахунок приросту прибутку обох галузей, однак слід відмітити, що прибутковість галузі тваринництва зростала вищими темпами. Так, у 2023 р. порівняно з 2019 р. прибуток від реалізації продукції рослинництва зріс у 2,2 рази і становить 59032,5 тис. грн, а прибуток від реалізації продукції тваринництва зріс у 5,4 рази до 47047,5 тис. грн. Враховуючи диспропорції у зміні прибутку відбулися зміни і у його структурі. Так, частка прибутку галузі рослинництва за аналізований період зменшилася на 19,8 в.п. і становить 55,6 %, відповідно питома вага галузі тваринництва збільшилася до 44,4 %.

Таким чином, за 2019 – 2023 рр. відбулися значні структурні зміни на користь галузі тваринництва у підприємстві.

Більш детальний аналіз динаміки в розрізі груп та видів продукції показує, що прибуток від культур зернових збільшився на 51,7 %. Основним драйвером є кукурудза на зерно, прибуток від якої зріс на 13444,4 тис. грн (63,7 %) (додаток М). Проте по деяких культурах, таких як просо та гречка, відзначається від'ємна динаміка прибутку, що вказує на необхідність оптимізації виробничих процесів або зміну стратегій вирощування цих культур.

Технічні культури продемонстрували значний приріст прибутку – у 7,7 разів, особливо завдяки зростанню прибутку від реалізації бобів сої – у 14,6 рази (17569,3 тис. грн) і насіння соняшнику – у 3 рази (6413,6 тис. грн).

Молоко залишається лідером серед джерел прибутку у структурі тваринництва, показуючи приріст у 4,9 рази. При цьому виробництво і реалізація живої маси приросту великої рогатої худоби та овець є збитковим, а сума збитку зросла у 2,9 та 9,1 рази відповідно.

Зростання прибутковості по більшості основних напрямів виробництва свідчить про зростання ефективності операційної діяльності підприємства.

До чинників, що впливають на операційний прибуток, належать зміни: цін на реалізовану продукцію, обсягів реалізації, собівартості одиниці продукції, а також собівартості продукції внаслідок структурних змін. Суть розрахунку впливу зазначених чинників на операційний прибуток полягає в послідовному аналізі кожного з них, припускаючи, що в цей час інші чинники не впливають на прибуток.

Вихідні дані для розрахунку впливу чинників на прибуток підприємства подано в додатку Н.

Відносний вплив чинників на загальний приріст прибутку і одержані результати занесемо у табл. 2.13.

Таблиця 2.13

**Приріст прибутку від реалізації продукції рослинництва
за чинниками у товаристві, 2019, 2023 рр.**

Чинники зміни прибутку	Відносна зміна чинників, %	Приріст суми прибутку, тис. грн
Обсяг реалізованої продукції	-24,6	-6602,9
Ціни реалізації продукції	74,4	61249,2
Собівартість реалізованої продукції	32,5	-20152,1
Всього	x	34494,1

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Аналіз даних табл. 2.13 показує, що у 2023 р. порівняно з 2019 р. прибуток від реалізації продукції рослинництва у підприємстві збільшився на 34494,1 тис. грн. або у 2,3 рази. Це відбулося за рахунок зростання цін реалізації, тоді як зменшення обсягів реалізації та зростання собівартості негативно вплинули на кінцевий фінансовий результат. Зокрема, за рахунок зменшення обсягів реалізації на 24,6 % прибуток зменшився на 6602,9 тис. грн. Слід відмітити, що обсяги реалізації зменшилися практично по всіх видах продукції, окрім гречки та насіння ріпаку озимого. За рахунок збільшення собівартості реалізованої продукції на 32,5 %, прибуток зменшився на 20152,1 тис. грн. Серед продукції рослинництва збільшилася собівартість кукурудзи на зерно, проса, пшениці та ріпаку озимого. Позитивно на збільшення валового прибутку від реалізації продукції рослинництва на

61249,29 тис. грн вплинуло збільшення середніх цін реалізації продукції на 74,4 %.

Таблиця 2.14

**Приріст прибутку від реалізації продукції тваринництва
за чинниками у товаристві, 2019, 2023 рр.**

Чинники зміни прибутку	Відносна зміна чинників, %	Приріст суми прибутку, тис. грн
Обсяг реалізованої продукції	21	4997,5
Ціни реалізації продукції	48,4	48955,3
Собівартість реалізованої продукції	17,9	-15626,6
Всього	x	38326,2

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Найсуттєвішим фактором зростання прибутку є збільшення цін реалізації продукції на 48,4 %, яка забезпечила приріст прибутку на 48955,3 тис. грн. Це вказує на важливість правильної цінової політики та сприятливих ринкових умов для продукції тваринництва. Збільшення обсягу реалізованої продукції на 21,0 % сприяло приросту прибутку на 4997,5 тис. грн., що свідчить про збільшення виробничих потужностей або ефективності реалізації продукції (додаток II).

Зростання собівартості реалізованої продукції тваринництва на 17,9 % мало негативний вплив, зменшення валового прибутку склало 15626,6 тис. грн. Це вказує на необхідність оптимізації витрат у процесі виробництва.

Таким чином, сумарний приріст прибутку від реалізації продукції тваринництва склав 38326,2 тис. грн, що свідчить про загальну позитивну динаміку фінансових результатів, зумовлену переважно зміною цін реалізації.

Фінансовий результат від операційної діяльності є ключовим показником економічної ефективності діяльності підприємства, його формування визначається взаємодією доходів, витрат (табл. 2.15).

Виходячи з даних, наведених у табл. 2.15 можна зазначити, що у 2023 р. порівняно з 2019 р. у підприємстві чистий дохід від реалізації продукції збільшився на 74,3 % і становив 297002 тис. грн.

Формування фінансового результату від операційної діяльності у підприємстві, 2019 – 2023 рр.

Показники	Роки					2023 р. у % до 2019 р.
	2019	2020	2021	2022	2023	
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	170379	173428	242820	201342	297002	174,3
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	131881	132759	150176	149412	184515	139,9
Валовий прибуток	38498	40669	92644	51930	112487	292,2
У % до чистого доходу від реалізації продукції	22,6	23,5	38,2	25,8	37,9	x
Інші операційні доходи	3778	574	2230	2165	7336	194,2
Адміністративні витрати	4976	5948	7120	7095	8386	168,5
Витрати на збут	5362	7192	8133	9499	8565	159,7
Інші операційні витрати	5371	5941	5757	7974	7531	140,2
Фінансовий результат від операційної діяльності	26567	22162	73864	29527	95341	358,9
У % до чистого доходу від реалізації продукції	15,6	12,8	30,4	14,7	32,1	x
У % до валового прибутку	69,0	54,5	79,7	56,9	84,8	x

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Операційні витрати за досліджуваний період збільшилися на 41,6 % і дорівнюють 208997 тис. грн. У структурі операційних витрат найбільшу питому вагу займає собівартість реалізованої продукції – 88,3 % що на 1,1 в.п. менше порівняно з 2019 р. При цьому частка адміністративних витрат збільшилася на 0,6 в.п. до 4,0 %, а частка витрат на збут збільшилася на 0,5 в.п. до 4,1 %.

Валовий прибуток підприємства за 2019 – 2023 рр. зріс у 2,9 рази і становив 112487 тис. грн. або 37,9 % чистого доходу від реалізації продукції. У зв'язку з випереджаючим зростанням рівня доходів порівняно з операційними витратами у 2023 р. підприємство отримало прибуток від операційної діяльності в розмірі 95341 тис. грн, що у 3,6 рази перевищує рівень 2019 р.

Найвагоміший позитивний вплив на фінансовий результат від операційної діяльності спричинений збільшенням чистого доходу від реалізації продукції на 126623 тис. грн та інших операційних доходів – на 3558 тис. грн (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Факторний аналіз фінансового результату від операційної діяльності підприємства, 2019, 2023 р.

Показники	Вплив чинників, тис. грн
Абсолютна зміна фінансового результату від операційної діяльності	68774
У тому числі за рахунок:	
чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	126623
інших операційних доходів	3558
собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	52634
адміністративних витрат	3410
витрат на збут	3203
інших операційних витрат	2160

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Зростання собівартості реалізованої продукції на 52634 тис. грн частково нейтралізувало позитивний ефект від збільшення доходу, що пов'язано зі зростанням цін на ресурси. Також в однаковій мірі збільшилися адміністративні витрати (на 3410 тис. грн) та витрати на збут (3203 тис. грн), інші операційні витрати зросли меншими темпами (2160 тис. грн).

Рентабельність виробництва є важливим показником, що відображає ефективність господарської діяльності аграрного підприємства, у тому числі і операційної діяльності (табл. 2.17).

Як свідчать дані табл. 2.16, у 2023 р. рентабельність продукції рослинництва підприємства зросла на 30,1 в.п. порівняно з 2019 р. і становить 69,9 %, а порівняно з 2022 р. – на 31,1 в.п. Зернові культури показали рентабельність 67,8 %, із найефективнішими позиціями в кукурудзи на зерно (93,7 %), гречки (70,2 %) та ячменю ярого (64,2 %). У той же час просо залишалося збитковим із рівнем збитковості 55,2 %, а рентабельність пшениці зменшилася до 7,8 %.

**Динаміка рентабельності виробництва продукції
сільського господарства у підприємстві, 2019 – 2023 рр., %**

Продукція	Роки					Абсолютне відхилення (+, -) 2023 р. від:	
	2019	2020	2021	2022	2023	2019 р.	2022 р.
Продукція рослинництва	39,7	34,8	127,2	38,7	69,9	30,1	31,1
Зернові культури, всього	58,1	34	104,9	19	67,8	9,7	48,8
у т. ч. пшениця озима	18,8	-4,9	26,1	-23,9	7,8	-11	31,7
кукурудза на зерно	81	57,7	148	22,8	93,7	12,7	70,8
ячмінь ярий	3,3	-3,8	41,7	20,3	64,2	60,9	43,9
гречка	-40,4	135	-30	-18,3	70,2	110,6	88,4
просо	6,3	-39,8	-37,4	-57,1	-55,2	-61,6	1,9
Технічні культури, всього	12,6	40	149,2	52,5	89,2	76,6	36,7
у т. ч. боби сої	8,7	-16,1	129,2	86,2	209,8	201,1	123,6
насіння ріпаку озимого	0,8	-	212,2	40,4	13,4	12,7	-27
насіння соняшнику	23,8	135,2	141	41,4	118,2	94,4	76,8
Культури овочеві	198,1	67,1	172	182,6	-10	-208,1	-192,6
Культури плодові	-	-	-38	-81,7	-57,5	x	24,2
Продукція тваринництва	13,7	18,4	15,4	22,3	45,7	32	23,4
Жива маса приросту великої рогатої худоби	-17,9	-16,3	7,7	-19,1	-31,3	-13,4	-12,2
Жива маса приросту овець	-29,2	-50,3	-75,6	-77,5	-67,2	-38	10,3
Вовна овець	-91,9	-	-	-	-	x	x
Молоко	19,6	22,5	17	28,3	60,1	40,5	31,8
Мед натуральний	-37,7	-43,2	-70	-51,6	-46,6	-8,9	5,1
Продукція сільського господарства	27,1	25,9	56,6	28,9	56,6	29,5	27,7

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Рентабельність технічних культур зросла до 89,2 %, із найвищими показниками у виробництві бобів сої (209,8 %) та насіння соняшнику (118,2 %). Водночас рентабельність насіння ріпаку озимого за аналізований період знизилася до 13,4 %. Овочеві культури та плодові залишаються збитковими – 10,0 % і 57,5 % відповідно.

Рентабельність продукції тваринництва демонструє позитивну динаміку – її рівень зріс з 13,7 % у 2019 р. до 45,7 % у 2023 р., що зумовлено підвищенням ефективності виробництва молока, тоді як виробництво і реалізація інших

видів продукції тваринництва є збитковим. Зокрема, рівень рентабельності молока збільшився на 40,5 в.п. і дорівнює 60,1 %. Водночас збитковість м'ясного скотарства та м'ясного вівчарства за 2019 – 2023 рр. збільшилася на 13,4 в.п. та 38,0 в.п. відповідно.

У результаті підвищення ефективності галузі рослинництва та тваринництва, рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства у підприємстві за досліджуваний період збільшилася на 29,5 в.п. і знаходиться на рівні 56,6 %, що свідчить про підвищення ефективності операційної діяльності.

Таблиця 2.18

Комплексні показники ефективності операційної діяльності підприємства, 2019 – 2023 рр., %

Показники	Роки					Абсолютне відхилення (+, -) 2023 р. від:	
	2019	2020	2021	2022	2023	2019 р.	2022 р.
Рівень рентабельності виробничих витрат	29,2	30,6	61,7	34,8	61,0	31,8	26,2
Рівень рентабельності операційної діяльності	18,0	14,6	43,1	17,0	45,6	27,6	28,6
Рентабельність господарської діяльності	11,7	11,0	39,0	14,0	41,3	29,6	27,3
Рентабельність продажу	22,6	23,5	38,2	25,8	37,9	15,3	12,1
Рівень рентабельності виручки від операційної діяльності	15,3	12,7	30,1	14,5	31,3	16,1	16,8

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Протягом досліджуваного періоду у підприємстві спостерігається позитивна тенденція до зростання показників, що характеризують прибутковість операційної діяльності підприємства. Так, якщо у 2019 р. на 1 грн. витрат операційної діяльності було одержано 18,0 коп. прибутку від операційної діяльності, то у звітному році даний показник збільшився до 45,6 коп. Рентабельність господарської діяльності підприємства є дещо нижчою, однак лишається на високому рівні – 41,3 %.

Рентабельність продажу за досліджуваний період також зросла на 15,3 в.п. до 37,9 % у 2023 р., а частка прибутку від операційної діяльності у

операційному доході збільшилася на 16,1 в.п, що свідчить про зростаючу ефективність реалізації продукції у підприємстві.

Висновки до 2 розділу

Аналіз ефективності операційної діяльності аграрного підприємства за досліджуваний період вказує на суттєві позитивні зміни в структурі виробництва, рівні прибутковості та загальній рентабельності.

Загальний обсяг валової продукції зріс на 25,5 %, досягнувши 256212 тис. грн. Зростання забезпечене підвищенням продуктивності в обох основних галузях – рослинництві (+12,7 %) та тваринництві (+45,8 %). Частка галузі тваринництва в структурі валової продукції збільшилася на 6,2 в.п., свідчачи про динамічний розвиток цього напрямку.

Виробництво зернових культур скоротилося на 31,2 %, тоді як технічні культури показали значне зростання на 86,6 %, а їх частка у структурі валової продукції рослинництва збільшилася 24,3 в.п. в структурі. Найбільший приріст відзначено в озимого ріпаку (у 3,3 рази) та бобів сої (у 2,2 рази). Попри скорочення площ посіву, кукурудза на зерно зберігає ключову роль у структурі продукції (23,6 %), хоча її частка зменшилася.

Виробництво молока залишається стабільним основним джерелом доходів (83,3 % валової продукції тваринництва), демонструючи ріст рентабельності до 60,1%. Значне зростання прибутковості в галузі спричинене підвищенням цін реалізації продукції на 48,4 % та розширенням виробничих потужностей.

Рентабельність продукції рослинництва зросла до 69,9 %, найбільші показники у виробництві бобів сої (209,8 %) та насіння соняшнику (118,2 %). Рентабельність тваринництва збільшилася до 45,7 %, хоча м'ясне скотарство та вівчарство залишаються збитковими.

Чистий дохід підприємства збільшився на 74,3 %, тоді як операційні витрати зросли на 41,6 %, що сприяло підвищенню валового прибутку у 2,9 рази. Рентабельність операційної діяльності підприємства зросла до 45,6 коп. на 1 грн витрат, що вказує на ефективне управління ресурсами.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Удосконалення операційної діяльності галузі рослинництва

Удосконалення операційної діяльності галузі рослинництва є ключовим завданням для підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції та стійкості агропідприємств. Основними напрямками вдосконалення є:

1. Оптимізація технологічних процесів:

– впровадження сучасних агротехнологій: використання точного землеробства, автоматизація процесів обробітку ґрунту, внесення добрив і захисту рослин.

– розробка і застосування інноваційних засобів захисту рослин: використання біологічних препаратів і новітніх пестицидів.

– підвищення ефективності використання добрив: запровадження системи управління внесенням добрив, залежно від стану ґрунтів та потреб культур.

2. Розвиток ресурсного потенціалу:

– раціональне використання земельних ресурсів: запровадження системи моніторингу родючості ґрунтів та rotaції культур;

– інтеграція біологічних активів: підвищення продуктивності за рахунок селекції високоврожайних та стійких до стресів сортів культур.

3. Цифровізація діяльності:

– впровадження інформаційних систем управління: використання ERP-систем для планування та контролю виробничих процесів;

– застосування дронів та супутникових технологій: моніторинг стану посівів, виявлення проблемних зон;

– аналіз великих даних (Big Data): прогнозування врожайності, оптимізація витрат на ресурси.

4. Підвищення енергоефективності:

- використання альтернативних джерел енергії: встановлення сонячних батарей, біогазових установок;
- енергоефективне обладнання: модернізація техніки та обладнання для зменшення споживання енергії.

5. Інтеграція інновацій:

- розвиток біотехнологій: впровадження генетично модифікованих культур, які є більш продуктивними та стійкими до шкідників;
- застосування нанотехнологій: використання наноматеріалів для покращення якості добрив і засобів захисту рослин.

6. Управління якістю продукції:

- впровадження систем сертифікації: дотримання стандартів якості;
- органічне виробництво: перехід на технології вирощування без застосування хімічних добрив і пестицидів.

Ці напрями дозволяють комплексно підійти до модернізації операційної діяльності в галузі рослинництва, сприяючи підвищенню продуктивності, рентабельності та сталого розвитку аграрних підприємств.

Багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз дає змогу оцінити міру впливу на досліджуваний результативний показник кожного із введених у модель факторів при фіксованому положенні на середньому рівні інших факторів. Тому в даному випадку дослідимо вплив рентабельності продажу (X_1), рівня операційних витрат (X_2), фондівіддачі (X_3) та коефіцієнта автономії (X_4) на рівень рентабельності операційної діяльності підприємства (Y).

Розрахунки проводимо за допомогою електронних таблиць Microsoft Excel та вбудованих статистичних, математичних функцій та масивів. В результаті обчислень, що наведенні в додатку Р, багатофакторна виробнича лінійна регресія загальної рентабельності підприємства має вигляд:

$$Y = -176,34 - 0,216 X_1 + 2,904 X_3 + 88,71 X_4.$$

Розглянемо більш детально статистичні коефіцієнти та параметри багатофакторної виробничої функції.

Враховуючи те, що параметри рівняння обчислюють способом найменших квадратів, то маємо $a_0 = -176,34$; $a_1 = -0,216$; $a_3 = 2,904$; $a_4 = 88,71$.

Кожний коефіцієнт рівняння вказує на ступінь впливу відповідного фактору на результативний показник при фіксованому положенні решти факторів, тобто як зі зміною окремого фактору на одиницю змінюється результативний показник. Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має.

В результаті обробки даних отриманий загальний коефіцієнт детермінації 0,848.

Загальний коефіцієнт детермінації говорить про тісний зв'язок між факторами (X_1, X_3, X_4) та показником Y , тобто рентабельністю продажу, рівнем операційних витрат, коефіцієнтом автономії та показником – рівнем рентабельності операційної діяльності підприємства, а також, що варіація загальної рентабельності підприємства на 84,8 % зумовлюється досліджуваними чинниками, введеними в кореляційну модель.

Парні коефіцієнти кореляції вказують вплив окремих факторів на показник Y , тобто рівень рентабельності операційної діяльності підприємства. Характеризуючи парні коефіцієнти кореляції, можна простежити, що кожен із чинників має вплив на результативний показник:

- рентабельність продажу, коефіцієнт кореляції 0,868 свідчить про прямий зв'язок та найбільший вплив цього фактору на результативну ознаку;
- рівень операційних витрат, коефіцієнт кореляції 0,289 що свідчить про низький та прямий зв'язок впливу фактору на рентабельність операційної діяльності;
- фондівдача, коефіцієнт кореляції 0,092, говорить про низький та прямий зв'язок між фактором та показником, найменше впливає на результативний показник;
- коефіцієнт автономії, коефіцієнт кореляції 0,492, свідчить про середній та прямий зв'язок впливу фактору на рентабельність операційної

діяльності.

Тому, доцільно фактор – фондovіддача основних засобів, коефіцієнт кореляції 0,092, виключити із подальшого економетричного аналізу багатофакторної регресійної моделі, так як саме цей фактор має найменший вплив на результативний показник.

Коефіцієнт еластичності показує, на скільки відсотків зміниться загальна рентабельність підприємства при зміні фактору на 1%. Аналіз цих коефіцієнтів дозволяє дійти наступних висновків: зі збільшенням рентабельності продажу на 1 % рентабельність операційної діяльності зросте на 2,78 %; зі зростанням рівня операційних витрат у чистому доході на 1 % рентабельність операційної діяльності зменшиться на 0,19 %; а зі збільшенням коефіцієнта автономії на 1 % рівень рентабельності операційної діяльності знизиться на 3,94 % (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Прогноз рівня рентабельності операційної діяльності підприємства
на 2024 р.**

Показники	2023 р.	2024 р. (прогноз)
Рентабельність продажу, %	37,9	36,1
Рівень операційних витрат, %	46,1	33,91
Коефіцієнт автономії	0,805	0,84
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	46,9	37,68

Джерело: розрахунки автора

Прогнозне значення рентабельності операційної діяльності на 2024 р. знаходиться на рівні 37,68 % за умови рівня рентабельності продажу 36,1 %, рівня операційних витрат – 33,91 %, коефіцієнта автономії – 0,84, однак при цьому слід враховувати і інші чинники, які мають вплив на результативний показник.

Зниження прогнозного значення рівня рентабельності операційної діяльності підприємства порівняно з 2023 р. до 37,7 % обумовлено суттєвим коливанням показника протягом досліджуваного періоду, а також впливом великої кількості чинників на рівень ефективності (рис. 3.1).

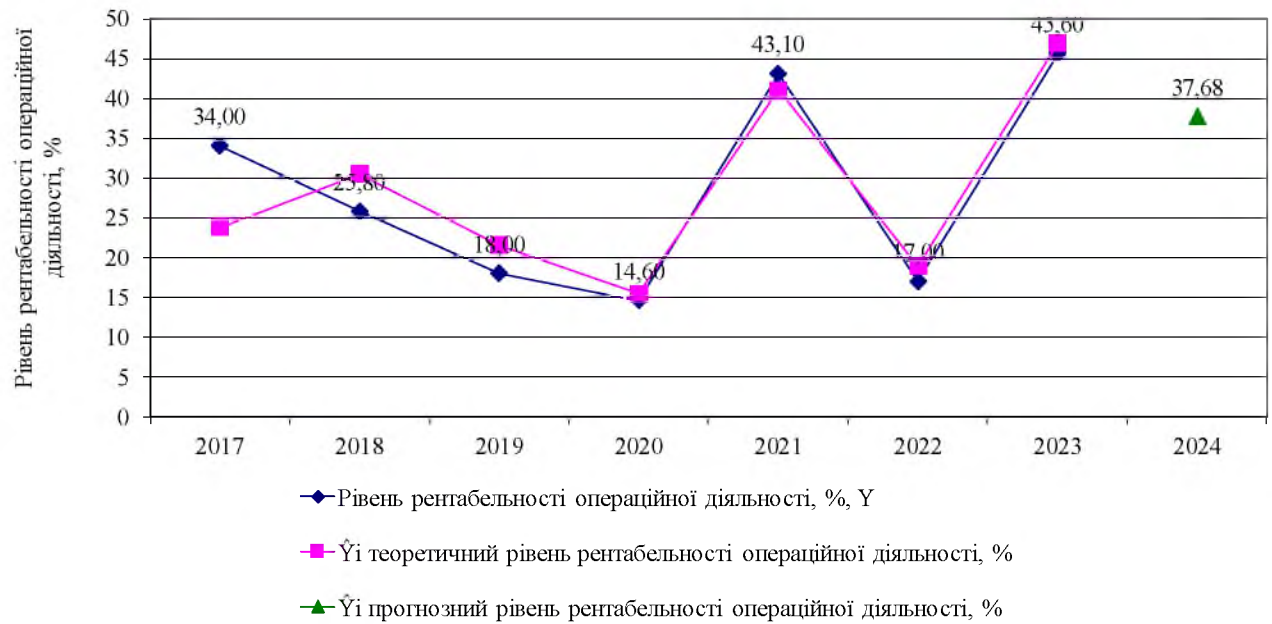

Рис. 3.1. Фактичний, теоретичний та прогнозний рівні рентабельності операційної діяльності підприємства

Джерело: побудовано автором

Органічне землеробство є ефективним напрямом удосконалення операційної діяльності в рослинництві, адже сприяє підвищенню рентабельності через скорочення витрат на агрохімію, підвищення вартості продукції на екологічних ринках та покращення здоров'я ґрунту завдяки використанню органічних добрив, сівозмін і покривних культур. Воно знижує екологічні ризики, зберігає природні ресурси, забезпечує сертифікацію для виходу на міжнародні ринки та стимулює впровадження інноваційних технологій, таких як супутниковий моніторинг. Це поєднання економічної ефективності та стійкого розвитку робить органічне землеробство перспективним вибором для сучасних агропідприємств.

Органічне землеробство має ряд особливостей, які роблять його привабливим як для виробників, так і для споживачів. Основна ідея цього підходу полягає у веденні сільського господарства без використання синтетичних добрив, пестицидів і генетично модифікованих організмів. Воно базується на принципах екологічного балансу та природних процесах, які сприяють підтримці родючості ґрунтів та захисту екосистем.

Особливості органічного землеробства:

1) біологізація виробництва: використання природних механізмів для підвищення родючості ґрунту та боротьби зі шкідниками, наприклад, застосування сидератів (зелених добрив), компостів і корисних мікроорганізмів;

2) відмова від хімічних засобів: органічні господарства уникають використання хімічних добрив та пестицидів, що забезпечує екологічну чистоту продукції;

3) ротація культур: регулярна зміна вирощуваних культур для запобігання виснаженню ґрунтів і зменшення ризику поширення хвороб і шкідників.

Переваги органічного землеробства:

– якість продукції: органічна продукція часто характеризується високою поживною цінністю і відсутністю шкідливих залишків хімічних речовин, що цінують споживачі.

– екологічна сталість: такий підхід сприяє збереженню біорізноманіття, зменшенню забруднення води та атмосфери, а також покращенню здоров'я ґрунтів.

– економічна вигода: попит на органічну продукцію стабільно зростає як на внутрішньому ринку, так і за кордоном. Крім того, за правильного підходу врожаї можуть бути не нижчими, ніж у традиційних системах землеробства, як демонструють практичні результати в Україні;

– соціальна цінність: органічне землеробство підтримує розвиток сільських громад та сприяє створенню нових робочих місць.

Технічне забезпечення ґрунтозахисних технологій базується на застосуванні широкозахватних важких дискових борін, широкозахватних важких дискових борін, широкозахватних важких культиваторів, кільчасто-шпорових котків і зернових пресових сівалок або сівалок прямого висіву.

На основі розроблених технологічних карт виробництва озимої пшениці у підприємстві за використання інтенсивної та органічної системи

землеробства (додатки С), проведемо порівняльний аналіз структури виробничої собівартості культури (додаток Т).

Впровадження органічної системи землеробства у виробництві озимої пшениці дозволяє зменшити прямі матеріальні витрати на 8,1 % завдяки відмові від мінеральних добрив, заміні їх органічними, скороченню витрат на пальне і мастильні матеріали (на 20,5 %) та відмові від використання гербіцидів, пестицидів і протруйників, що знижує решту матеріальних витрат на 23,3 %.

Разом із цим зростають витрати на насіння на 12,4 % через збільшення норм висіву, а також витрати на оплату праці на 13,7 % через підвищення трудомісткості виробничих процесів. Відрахування на соціальні заходи також пропорційно збільшуються.

Використання великогабаритної техніки та відмова від оранки сприяють зменшенню амортизаційних витрат на 11 %, а решта прямих і загальновиробничих витрат знижується на 8,5 %.

Загалом виробничі витрати на 1 га посіву зменшуються на 12,3 %, а виробнича собівартість озимої пшениці знижується на 6,1 % до 529,55 грн/ц, незважаючи на дещо нижчу урожайність за органічної системи (53 ц/га проти 56,7 ц/га за інтенсивної). У структурі витрат зменшується частка мінеральних добрив, пального та хімічних засобів, натомість зростає питома вага інших статей.

Визначимо показники економічної ефективності впровадження органічної системи землеробства порівняно з інтенсивною (табл. 3.3).

Згідно з даними табл. 3.3, у перехідний період при впровадженні органічної системи землеробства урожайність озимої пшениці може бути трохи нижчою, ніж за інтенсивною технологією, зокрема на 3,7 ц/га. Водночас суттєва економія на мінеральних добривах, пальному, мастильних матеріалах, решті матеріальних витрат, амортизації необоротних активів, а також на оплаті послуг і робіт сторонніх організацій дозволяє знизити виробничу собівартість на 34,59 грн/ц, що становить 6,1 %.

**Економічна ефективність впровадження системи
органічного землеробства при виробництві зерна
озимої пшениці у підприємстві на 2025 р.**

Показники	Інтенсивне землеробство	Органічне землеробство
Площа посіву, га	100	100
Урожайність, ц/га	56,7	53
Валовий збір, ц	5672	5300
Виробничі витрати, тис. грн	3199,6	2806,6
Виробнича собівартість зерна, грн/ц	564,14	529,55
Ціна реалізації, грн/ц	521,06	625,28
Валовий прибуток (збиток), тис. грн	-244,32	507,34
у т. ч. на 1 га, грн	-2443,24	5073,36
на 1 ц, грн	-43,08	95,72
Валовий рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %	-7,6	18,1

Джерело: розрахунки автора

Крім того, органічна пшениця має вищу ринкову вартість порівняно з конвенційною, що перевищує її на 20–30 %, і прогнозується подальше збільшення цієї різниці. У результаті валовий прибуток від реалізації зерна з 1 га може досягти 5073,36 грн, а рівень рентабельності виробництва зростає на 25,7 в.п., досягаючи 18,1 %.

Однією з переваг органічного або відновлювального (регенеративного) землеробства є використання сидератів. Використання сидератів дозволяє не лише підвищити вміст гумусу, а є економічно ефективним, оскільки починаючи з 2005 р. вартість діючої речовини добрив в доларовому еквіваленті зросла більше ніж в 4 рази.

Дані досліджень українських науковців свідчать про те, що в ґрунтах України в середньому міститься від 2 до 5 т фосфору на гектар, проте більшість цього елемента перебуває у формі, недоступній для засвоєння рослинами. Підвищення мікробіологічної активності ґрунту сприяє мобілізації фосфору з його недоступних форм. Найбільш ефективний у цьому процесі вплив здійснюють корені живих рослин [70].

Щодо азоту, цей елемент є ключовим компонентом органічної речовини ґрунту і постійно вивільняється через процеси мінералізації. Азот накопичується у ґрунті за участю мікроорганізмів, зокрема бактерій і водоростей. Однак найбільш ефективним джерелом азоту є бобові культури, які здатні фіксувати атмосферний азот за допомогою симбіотичних азотфіксуючих бактерій та переводити його в доступну для інших рослин форму.

Дослідження вказують, що не лише бобові культури сприяють збагаченню ґрунту азотом. Наприклад, після вирощування фацелії в ґрунті фіксується значно більший вміст азоту порівняно з іншими небобовими культурами. У сумішах із високою часткою фацелії рівень азоту може збільшуватися на 40 – 60 кг/га без участі бобових рослин [70].

Щодо калію, цей елемент переважно представлений у ґрунті в валових формах, і його середній вміст у доступному вигляді, за аналізами, становить лише 100–200 кг/га, тоді як загальний запас калію може досягати кількох тонн на гектар. Збільшення мікробіологічної активності сприяє підвищенню доступності калію, мобілізуючи його з недоступних форм і забезпечуючи рослини необхідними поживними елементами.

Ці дані підкреслюють важливість активізації ґрунтової мікробіоти для ефективного управління біодоступністю макроелементів, таких як азот і калій, у сільськогосподарських системах.

Ефективність сидератів у сільськогосподарських системах значною мірою залежить від складу сидеральної суміші та обсягу створеної вегетативної маси. Наприклад, для несення 3 – 4 т сухої вегетативної маси на гектар за впливом може прирівнюватися до внесення 200 кг мінерального добрива NPK або 150 кг аміачної селітри. Це свідчить, що сидерати здатні частково або повністю замінити щорічну норму мінеральних добрив [70].

У цілому, впровадження сидератів у технології обробітку ґрунту дозволяє скоротити потребу в мінеральних добривах на 30 – 80%, залежно від ґрунтово-кліматичних умов і складу сидеральних культур. Це сприяє

зменшенню хімічного навантаження на екосистеми та покращенню сталості агровиробництва (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Економічний ефект від застосування сидерації у підприємстві на
2025 р.**

Показники	2025 р.
Витрати на посів суміші сидеральних культур, грн/га	2306
Вміст NPK в біомасі сидератів із розрахунку на 1 га, кг	200
Собівартість NPK сидератів, грн/кг	11,53
Еквівалент аміачної селітри в сидератах, кг	150
Ціна аміачної селітри, грн/кг	35,4
Вартість придбання еквівалентної кількості мінеральних добрив, грн/га	5310
Економія на вартості добрив, грн/га	3004
Загальна кількість новоутвореного (збереженого) гумусу із розрахунку на 1 га сівозмінної площі, т	2,10

Джерело: розраховано автором за даними [70; 71]

Як свідчать дані табл. 3.4, використання сидератів дозволяє заощадити 3004 грн/га порівняно з використанням еквівалентної кількості мінеральних добрив. Це підтверджує економічну доцільність впровадження сидерації як частини технології вирощування.

Завдяки сидерації утворюється 2,10 т/га гумусу, що сприяє підвищенню вмісту органічної речовини у ґрунті. Це важливо для довгострокового відновлення ґрунтової структури та його родючості. Сидерація є стійкою альтернативою мінеральним добривам, оскільки зменшує хімічне навантаження на ґрунт і довкілля.

Собівартість NPK із сидератів 11,53 грн/кг є значно нижчою за поточну вартість мінеральних добрив, зокрема аміачної селітри (35,4 грн/кг).

Отже, сидерація є ефективною агротехнологією, що дозволяє суттєво знизити витрати на мінеральні добрива, покращити стан ґрунту завдяки утворенню гумусу та підвищити стійкість агровиробництва.

Одним із шляхів забезпечення рослин азотом є інокулювання насіння перед посівом. Особливо високі результати при цьому демонструє соя.

Соя є бобовою культурою, що здатна до симбіозу з бульбочковими бактеріями *Rhizobium*. Ці бактерії фіксують атмосферний азот і перетворюють його в доступну для рослин форму. Однак у ґрунті природного рівня *Rhizobium* часто недостатньо, особливо на ділянках, де соя вирощується вперше або після перерви. Інокуляція забезпечує штучне внесення спеціалізованих бактерій, що дозволяє рослині використовувати природний азот ефективніше, зменшуючи потребу у внесенні азотних добрив на 60 – 80 % [77].

Застосування інокулянтів значно знижує витрати на азотні добрива. У сучасних дослідженнях показано, що інокуляція може підвищити врожайність сої до 10 – 15 %, оскільки рослини краще розвиваються завдяки ефективному забезпеченню азотом [40].

Менше внесення азотних добрив призводить до зниження забруднення довкілля та зменшення викидів парникових газів, спричинених їх виробництвом і використанням. Таким чином, інокуляція є екологічно безпечним і сталим рішенням.

Бульбочкові бактерії сприяють підвищенню біологічної активності ґрунту, покращенню його структури та збагаченню органічним азотом, що позитивно впливає на наступні культури в сівозміні [77].

На ринку України представлені різноманітні інокулянти для обробки насіння сої, як вітчизняного, так і іноземного виробництва. Більшість із них схожі за основними характеристиками, такими як види мікроорганізмів та їх концентрація (титр). Особливістю українського продукту є наявність протектора, який захищає бульбочкові бактерії від впливу шкідливих факторів, що дозволяє завчасно обробляти насіння, полегшуючи технологічний процес.

Інокулянт Різолاین® від компанії «БТУ-ЦЕНТР» є першою українською розробкою для передпосівної інокуляції насіння бобових, яка отримала реєстрацію в ЄС і визнана сертифікаційними органами. Він містить чотири

штами бактерій *Bradyrhizobium japonicum*, адаптованих до різних кліматичних умов, що забезпечує ефективну азотфіксацію на території України. Дослідження підтверджують його ефективність у 72 польових випробуваннях у восьми країнах [77].

Інновацією є використання протектора Різосейв®, який дозволяє обробляти насіння за 5 – 7 діб до сівби навіть у поєднанні з хімічними протруйниками без втрати ефективності. Це позитивно впливає на формування бульбочок, азотфіксацію та врожайність (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Економічна ефективність обробки насіння сої інокулянтном
у підприємстві на 2025 р.**

Показники	2023 р.	2025 р. (план)
Посівна площа, га	611	611
Урожайність, ц/га	36,4	40
Валовий збір, ц	22263	24440
Потреба в посівному матеріалі, т	110,0	110,0
Норма витрат інокулянта Різолан®, л/т	x	3
Норма витрат біопротектор Різосейв®, л/т	x	1
Ціна інокулянту, грн./л	x	600
Ціна біопротектору, грн/л	x	198
Додаткові витрати на придбання та обробку насіння інокулянтном, тис. грн	x	419,7
Виручка від реалізації продукції, тис. грн	39601,9	43474,3
Додатковий валовий прибуток від реалізації сої, тис. грн	x	3452,7
Приріст валового рівня рентабельності, %	x	27,2

Джерело: розрахунки автора

Застосування інокулянта Різолан® у поєднанні з біопротектором Різосейв® забезпечує значний економічний ефект для підприємства, зокрема підвищення врожайності сої з 36,4 ц/га у 2023 р. до 40 ц/га у 2025 р. Це сприяє зростанню валового збору при посівній площі 611 га з 22263 т до 24440 т. Витрати на інокуляцію становлять 419,7 тис. грн, враховуючи норму витрат Різолан® (3 л/т за ціною 600 грн/л) та Різосейв® (1 л/т за ціною 198 грн/л). У результаті виручка від реалізації продукції прогнозується на рівні

43474,3 тис. грн, що на 3872,4 тис. грн більше порівняно з 2023 р. Додатковий валовий прибуток від реалізації становить 3452,7 тис. грн, а приріст рентабельності досягає 27,2 %.

Таким чином, інноваційний підхід до обробки насіння дозволяє значно підвищити ефективність виробництва сої, забезпечуючи стабільне збільшення фінансових результатів.

3.2. Інноваційні напрями підвищення ефективності операційної діяльності галузі тваринництва

Інноваційні напрями підвищення ефективності операційної діяльності в галузі тваринництва охоплюють різні технології та методи, спрямовані на оптимізацію виробничих процесів, поліпшення здоров'я тварин і підвищення продуктивності. Ось деякі ключові напрями:

1. Автоматизація та цифровізація фермерських процесів. Використання роботизованих доїльних апаратів і систем автоматичної годівлі забезпечує точність і регулярність, підвищуючи продуктивність і скорочуючи витрати на працю.

2. Цифрові платформи для моніторингу тварин. Встановлення датчиків для відстеження здоров'я тварин, їх активності та продуктивності дозволяє фермерам своєчасно реагувати на можливі проблеми та оптимізувати догляд за стадами.

3. Біотехнології. Використання генетичних методів селекції для поліпшення порід тварин із кращими характеристиками, такими як підвищена продуктивність молока чи м'яса, стійкість до захворювань та покращені репродуктивні якості.

4. Удосконалення кормової бази. Застосування спеціальних добавок, ферментів і пробіотиків для поліпшення травлення у тварин, підвищення продуктивності й зменшення викидів метану, що є важливим для екології.

5. Удосконалення ветеринарного обслуговування для забезпечення швидкого реагування на хвороби тварин і зниження смертності.

6. Підвищення рівня комфорту тварин. Використання гумового покриття, вентиляційних систем із клімат-контролем і спеціальних умов освітлення для поліпшення благополуччя тварин, що позитивно впливає на їхню продуктивність.

7. Аналітика великих даних і штучний інтелект. Використання аналітики великих даних для прогнозування продуктивності, управління ресурсами та оптимізації рішень на основі зібраної інформації.

Ці інноваційні напрями допомагають підвищити ефективність галузі тваринництва, скорочуючи витрати та покращуючи якість продукції, водночас сприяючи більш екологічному підходу до ведення господарства.

Дослідження й спостереження показали, що корови в корівниках надають перевагу гумовому покриттю перед бетонними або піщаними підлогами. Гумові килимки для утримання корів мають кілька важливих переваг і забезпечують комфорт і безпеку тварин. Ось основні причини, чому їх використовують [7]:

- комфорт для корів: гумові килимки значно зручніші для корів, ніж бетон або інші тверді поверхні. Вони пом'якшують тиск на суглоби та копита, що важливо для здоров'я тварин і зменшує ризик травм;

- зниження травматизму: гумові покриття зменшують ризик ковзання та падіння, що особливо важливо в корівниках, де можуть бути мокрі або слизькі ділянки, що сприяє кращому здоров'ю копит і загальному фізичному стану корів;

- покращення продуктивності: дослідження показують, що комфорт корів безпосередньо впливає на їхню продуктивність. Корови, які мають зручні умови для відпочинку, менше страждають від стресу, що може сприяти збільшенню надоїв молока;

- теплоізоляція: гумові килимки забезпечують теплоізоляцію, що особливо важливо в холодну пору року. Це допомагає підтримувати оптимальну температуру для корів, зменшуючи ризики переохолодження;

- полегшення прибирання: гумові покриття легше очищувати, що полегшує догляд за приміщенням і підтримку гігієни;
- зниження витрат на підстилку: використання гумових килимків може зменшити потребу в підстилкових матеріалах, таких як солома або тирса, що може скоротити витрати на утримання тварин.

Таким чином, гумові килимки створюють комфортніші умови для корів, сприяють покращенню їхнього здоров'я та продуктивності, а також допомагають фермерам оптимізувати витрати й утримання (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Економічна ефективність застосування гумового покриття при утриманні молочного стада у підприємстві на 2025 р.

Показники	Роки	
	2023	2025
Поголів'я корів, гол.	1100	1100
Середньорічний надій на одну корову, ц	103,1	106,2
Рівень травматизму:		
%	7,3	2,5
голів	80	27
Мінімальна вартість корови, тис. грн	50	50
Втрати від травматизму корів, тис. грн	4000	1350
Площа покриття, м ²	x	2376
Вартість гумового килимка, грн (2,16 м ²)	x	2100
Додаткові витрати на придбання гумового покриття, тис. грн	x	4989,6
Економія витрат від зменшення травматизму корів, тис. грн	x	2650
Додаткова виручка від збільшення надоїв молока, тис. грн	x	4151,7
Річний економічний ефект, тис. грн	x	6801,7
Термін окупності, років	x	0,73

Джерело: розрахунки автора

На основі даних табл. 3.6 можна зробити висновок, що застосування гумового покриття для утримання молочного стада значно покращує економічну ефективність підприємства. У 2025 р. відбувається суттєве зниження травматизму корів з 7,3 % до 2,5 %, що зменшує втрати на лікування

тварин. Площа покриття в 2376 м² з витратами на придбання гумового покриття становить 4989,6 тис. грн. Водночас підприємство отримає додаткову економію в 2650 тис. грн від зниження травматизму та додаткову виручку від збільшення надоїв молока – 4151,7 тис. грн.

Річний економічний ефект складе 6801,7 тис. грн, а термін окупності проекту становить менше одного року – близько 9 міс.

Одним із інноваційних підходів до підвищення продуктивності у тваринництві є використання кормових дріжджів. Це суха концентрована біомаса дріжджових клітин, спеціально вирощувана для годівлі сільськогосподарських тварин, птиці, риби та хутрових звірів. Кормові дріжджі є відмінним джерелом білка, який за своєю повноцінністю перевершує білки рослинного походження й наближається до тваринних протеїнів. При цьому їхня вартість значно нижча порівняно з кормами тваринного походження. Завдяки високій засвоюваності білка та наявності біологічно активних речовин, кормові дріжджі покращують засвоєння рослинних кормів на 10-15 %, що дозволяє зменшити їх витрати. Особлива цінність кормових дріжджів полягає в їхньому багатому вмісті вітамінів групи В, які значно перевершують за цим показником рибне та м'ясо-кісткове борошно, а також соєвий шрот. Крім того, дріжджі позитивно впливають на імунітет та загальний стан здоров'я тварин, що сприяє підвищенню їх продуктивності та стійкості до захворювань [19].

Відомо, що коефіцієнт засвоєння азоту при виробництві яловичини становить лише 8 – 10 %. Основним завданням для підвищення використання протеїну з кормів у виробництві яловичини є збільшення перетравності білків корму та зменшення втрат азоту через аміак. У досліджах з використанням кормових дріжджів втрати азоту в експериментальній групі були найменшими. Азот аміаку ефективніше використовувався для синтезу амінокислот (амінного азоту), які, у свою чергу, сприяли утворенню білків мікрофлори. Ці білки перетравлювались у сичузі та тонкому кишечнику разом

із кормовим протеїном, який не піддавався дії мікробних ферментів у передшлунках тварин. Використання кормових дріжджів при відгодівлі молодняку великої рогатої худоби позитивно впливало на засвоєння всіх поживних речовин, які споживали тварини цієї групи.

Одним із ключових показників при розробці перспективних технологій виробництва яловичини є інтенсивність росту та м'ясна продуктивність молодняку на відгодівлі. Незважаючи на майже однакове забезпечення тварин поживними та біологічно активними речовинами, найкращі результати зростання показали бугайці, які отримували раціон з додаванням кормових дріжджів.

За результатами проведених досліджень, інтенсивність їх росту наприкінці експерименту досягла 416 кг, що на 7,8 кг більше, ніж у контрольній групі (408,2 кг). Під час контрольного забою також було виявлено, що тварини дослідної групи мали кращі показники м'ясної продуктивності, зокрема масу туші та забійну масу. Вміст м'яса вищого та першого сортів у тушах цих бугайців був вищим, а вихід м'якоті склав 81,4 % [19].

Розрахунок економічної ефективності виробництва яловичини при використанні кормових дріжджів наведені у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Ефективність використання кормових дріжджів при відгодівлі великої рогатої худоби у підприємстві на 2025 р.

Показники	2023 р.	2025 р. (план)	Відхилення	
			абсолютне, (+, -)	відносне, %
Поголів'я великої рогатої худоби, гол.	1611	1611	0	0,0
Середньодобовий приріст живої маси, г	601	650	49	8,2
Обсяг виробництва приросту великої рогатої худоби, ц	3534	3822	288	8,2
Затрата корму на 1 ц приросту живої маси бугайців, ц корм. од.	12,63	11,30	-1,33	-10,5
Середня забійна маса тварин (маса туші), кг	190,2	237,3	47,1	24,8
Витрати на придбання кормових дріжджів, тис. грн. (18,00 грн/кг)	x	869,9	x	x

Продовж. табл. 3.7

Показники	2023 р.	2025 р. (план)	Відхилення	
			абсолютне, (+, -)	відносне, %
Вартість кормів, тис. грн	18190	15461,5	-2728,5	-15,0
Виробничі витрати, тис. грн	26903	25044,4	-1858,6	-6,9
Виробнича собівартість 1 ц приросту, грн	7612,62	6552,54	-1060,08	-13,9
Реалізаційна ціна 1 ц, грн.	3930,94	4324,04	393,09	10,0
Збиток від реалізації живої маси приросту тварин – всього	-13011,1	-8517,6	4493,50	-34,5
у т. ч. на 1 гол., тис. грн	-8,08	-5,29	2,79	-34,5
на 1 ц, грн	-3681,68	-2228,50	1453,18	-39,5
Валовий рівень збитковості виробництва, %	-48,4	-34,0	14,4	x

Джерело: розрахунки автора

Проведені дослідження за комплексною оцінкою результатів дають підставу стверджувати про доцільність використання кормових дріжджів у кількості 300 г/гол./добу 100 днів в складі раціону при інтенсивній відгодівлі молодняку великої рогатої худоби.

Планові показники свідчать про збільшення середньодобового приросту живої маси на 49 г (8,2 %), що призводить до загального зростання обсягу виробництва на 288 ц. Зниження витрат на корм на 1 ц приросту на 10,5 % та скорочення виробничих витрат на корми на 15,0 % зумовило зниження виробничих витрат на 6,9 % також вказують на ефективність цього підходу.

Незважаючи на додаткові витрати на придбання дріжджів, прибутковість підприємства зростає, збитки зменшуються на 34,5 %, а валовий рівень збитковості скорочується на 14,4 в.п.

Приготування кормів у підприємстві завжди було однією з основ успішного тваринництва. Придбання кормозмішувача для великого поголів'я (понад 2000 голів великої рогатої худоби) є економічно доцільним і стратегічно вигідним рішенням. Кормозмішувач дозволяє ефективніше використовувати наявні кормові ресурси, оптимізуючи процес змішування різних видів кормів (силос, сіно, концентрати, добавки) для забезпечення

збалансованого раціону. Це сприяє підвищенню продуктивності тварин, зменшенню витрат на корми та скороченню часу, необхідного для приготування та роздачі кормів.

Основні переваги використання кормозмішувача:

– збалансованість раціону: завдяки точному змішуванню інгредієнтів, корови отримують поживні речовини в правильних пропорціях, що покращує їх продуктивність і здоров'я;

– економія кормів: автоматизоване змішування зменшує втрати кормів та забезпечує їх більш раціональне використання;

– підвищення продуктивності: кращий контроль якості кормів і швидше приготування дозволяє фермерам підвищити надої молока та приріст маси у м'ясних порід;

– зменшення трудовитрат: використання механізованого обладнання знижує кількість робочої сили, потрібної для приготування та роздачі кормів.

Кормозмішувачі «Demi-mix 10» мають низку ключових переваг, що роблять їх ідеальним вибором для сучасного господарства [16]. Система підтримує до 20 рецептів з 15 компонентами корму, що дозволяє задовольнити потреби навіть найвимогливіших господарств, а інтуїтивне меню робить роботу з нею легкою та зручною.

Через 10 днів після початку експлуатації кормозмішувача Demi-mix було зафіксовано збільшення надоїв на 10 %. При цьому норми годування та склад раціонів залишались незмінними. Досягнення такого результату стало можливим завдяки покращеній якості змішування корму. Гомогенність кормової маси відіграє важливу роль у годівлі: рівномірний розподіл компонентів підвищує привабливість корму, що стимулює тварин до його кращого споживання та знижує кількість відходів. Це, своєю чергою, покращує коефіцієнт конверсії кормів і підвищує загальну ефективність системи годівлі.

Для оптимізації процесу приготування корму машина обладнана електронними вагами. Відповідно до заданого раціону в кормозмішувач

завантажують необхідні компоненти, які перемішуються протягом 15–20 хвилин. Грубі корми піддають попередньому подрібненню для досягнення необхідної фракції, що дозволяє кормозмішувачу забезпечити якісне змішування.

Конструкція шнека забезпечує ефективне перемішування незалежно від частоти обертів, незначні коливання яких не впливають на кінцевий результат. Показником якості роботи є однорідна структура кормосуміші без видимих окремих компонентів, що легко спостерігається на кормовому столі.

Для підвищення безпеки всередині кормозмішувача встановлено магнітний уловлювач, який виловлює металеві предмети, що можуть випадково потрапити до корму. Це дозволяє запобігти ризикам, пов'язаним зі здоров'ям тварин.

Таблиця 3.8

Економічна ефективність придбання кормозмішувача Demi-mix-10

Показники	План, 2025 р.
Вартість кормороздавача, тис. грн	520
Підвищення продуктивності праці, %	15,2
Підвищення надоїв корів, %	5
Приріст валової продукції тваринництва, тис. грн	6902,4
Додатковий річний прибуток, тис. грн	1035,4
Річна сума амортизації, тис. грн.	104
Річний грошовий потік, тис. грн.	1139,4
Коефіцієнт дисконтування ($i = 20\%$) за весь період експлуатації машини ($n=5$ років)	2,991
Теперішня дисконтована вартість додаткового грошового потоку, тис. грн.	3407,4
Чиста дисконтована вартість додаткового грошового потоку, тис. грн.	2887,4
Дисконтований індекс прибутковості інвестицій, коефіцієнт	5,553
Дисконтований термін окупності, років	0,5

Джерело: розрахунки автора

На основі проведених розрахунків економічної ефективності придбання кормозмішувача Demi-mix-10, можна зробити висновок про його доцільність. Очікуваний приріст валової продукції тваринництва становить 6902,4 тис. грн,

а додатковий річний прибуток – 1035,4 тис. грн, що забезпечує значний позитивний фінансовий результат. Чиста дисконтована вартість додаткового грошового потоку сягає 2887,4 тис. грн, а дисконтований індекс прибутковості інвестицій складає 5,553, що вказує на високу ефективність вкладення коштів. Окрім того, дисконтований термін окупності проєкту є досить коротким – лише 0,5 року.

Однією з переваг експлуатації кормозмішувача Demi-mix є забезпечення постійного технічного супроводу обладнання. Попри відносно просту конструкцію, машина піддається значним навантаженням і функціонує безперервно. Тому надзвичайно важливо гарантувати наявність запасних частин і доступ до сервісного обслуговування, що дає змогу оперативно вирішувати будь-які технічні питання, які можуть виникати під час експлуатації.

Таким чином, придбання кормозмішувача є економічно обґрунтованим і сприятиме підвищенню продуктивності та прибутковості підприємства.

Висновки до 3 розділу

Оптимізація операційної діяльності у рослинництві є ключовим напрямом підвищення ефективності агропідприємств. Це включає впровадження сучасних агротехнологій, таких як точне землеробство, автоматизація процесів обробітку ґрунту, внесення добрив і захисту рослин. Особливу увагу приділяють органічному землеробству, яке забезпечує підвищення рентабельності за рахунок зменшення витрат на агрохімію, збільшення вартості продукції на екологічних ринках і покращення біоти ґрунту. Використання органічних добрив, сівозмін, покривних культур і сидератів сприяє збереженню природних ресурсів та підвищенню вмісту гумусу у ґрунті. Органічне землеробство дозволяє скоротити витрати на мінеральні добрива на 30 – 80 % і є економічно доцільним завдяки зростаючому попиту на органічну продукцію, яка має вищу ринкову вартість.

У рослинництві впровадження інокулянтів, таких як Різолайн® та

Різосейв®, сприяє зростанню врожайності сої до 15 %, зменшуючи потребу у внесенні азотних добрив на 60 – 80 %.

Також застосування сидератів допомагає знизити потребу у мінеральних добривах і підвищити біодоступність поживних елементів для рослин завдяки активізації ґрунтової мікробіоти.

У галузі тваринництва впровадження інноваційних технологій дозволяє значно покращити ефективність. Використання гумових покриттів для комфортного утримання тварин дозволяє зменшити травматизм і підвищити надой молока, що створює позитивний економічний ефект.

Застосування кормових дріжджів покращує засвоєння поживних речовин, знижує втрати азоту, підвищує середньодобовий приріст живої маси тварин і зменшує витрати на корми на 15 %.

Придбання кормозмішувача забезпечує приріст продуктивності праці на 15,2 % та дозволяє окупити інвестиції менш ніж за 6 місяців. Завдяки цьому поліпшується якість кормів, підвищується продуктивність тварин і знижуються витрати на їх утримання. Використання таких технологій, як кормові дріжджі та сучасні кормозмішувачі, дозволяє оптимізувати витрати та підвищити прибутковість агропідприємств.

Органічне виробництво, цифровізація, автоматизація та біотехнології створюють умови для стабільного розвитку агропідприємств, забезпечуючи баланс між економічною вигодою і збереженням довкілля. Ці заходи допомагають аграрному сектору адаптуватися до сучасних викликів і використовувати нові можливості для досягнення сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Аналіз операційної діяльності підприємства за 2019 – 2023 рр. дозволив виявити позитивну динаміку в основних напрямках діяльності, включаючи рослинництво, тваринництво, фінансові результати та ефективність управління ресурсами.

1. За досліджуваній площа посівів технічних культур зросла на 56,2 %, що сприяло збільшенню їх питомої ваги у структурі виробництва до 61,3 %. Основними культурами стали соняшник, соя та ріпак, частка яких суттєво збільшилася. Зокрема, виробництво сої зросло у 2,2 рази, що відповідає 24,5% загальної валової продукції рослинництва. Урожайність більшості технічних культур зросла, зокрема ріпаку (10,7 %) та сої (75,9 %). Однак, урожайність кукурудзи знизилася через негативну цінову волатильність. Загалом рівень врожайності підприємства перевищує середні показники регіону, що свідчить про ефективність виробничих процесів. Частка зернових культур у структурі валової продукції знизилася на 18,3%, що зумовлено зменшенням площі їх посівів і врожайності. Однак це компенсувалося зростанням виробництва технічних культур, яке суттєво підвищило валовий дохід підприємства.

2. поголів'я великої рогатої худоби збільшилося на 89,3 %, що свідчить про значний розвиток галузі. Середньорічний надій молока зріс на 13 % і перевищує середньообласний рівень на 61,6 %. поголів'я овець скоротилося на 33 %, а продуктивність м'ясного скотарства знизилася. Це вказує на потребу в перегляді стратегії управління та диверсифікації ризиків у цих сегментах. Частка тваринництва у структурі валової продукції зросла до 45 %, тоді як рослинництво знизилося до 55 %. Це свідчить про активний розвиток тваринницької галузі.

3. Операційні витрати зросли на 41,6 %, однак зростання доходів випередило цей показник. Основними драйверами витрат були мінеральні добрива, насіння, посадковий матеріал та праця. Зменшення амортизаційних витрат позитивно вплинуло на фінансові результати.

4. Чистий дохід підприємства зріс на 74,3 %, прибуток збільшився у 3 рази. Основні джерела прибутку – молоко (46,3%), кукурудза на зерно (21,8 %) та соя (9,5 %). Рентабельність операційної діяльності досягла 41,3 %, що свідчить про ефективне управління.

5. Рівень рентабельності продукції сільського господарства зріс до 56,6 %. Найвищі показники продемонстрували технічні культури: соя (209,8 %) та соняшник (118,2 %). Водночас окремі культури, такі як просо та пшениця, залишаються низькорентабельними або збитковими.

Підприємство демонструє позитивні результати з тенденцією до підвищення ефективності. Проте подальший розвиток потребує оптимізації ресурсів, диверсифікації напрямків діяльності та впровадження стратегічних рішень для підвищення стабільності та конкурентоспроможності.

1. На основі побудованої кореляційно-регресійної моделі визначено прогнозне значення рентабельності операційної діяльності на 2024 р., яке знаходиться на рівні 37,7 % за умови рівня рентабельності продажу 36,1 %, рівня операційних витрат – 33,91 %, коефіцієнта автономії – 0,84, однак при цьому слід враховувати і інші чинники, які мають вплив на результативний показник.

2. Органічне землеробство є ефективним напрямом удосконалення операційної діяльності в рослинництві, адже сприяє підвищенню рентабельності через скорочення витрат на агрохімію, підвищення вартості продукції на екологічних ринках та покращення біоти ґрунту завдяки використанню органічних добрив, сівозмін і покривних культур. Суттєва економія на мінеральних добривах, пальному, мастильних матеріалах, решті матеріальних витрат, амортизації необоротних активів, а також на оплаті послуг і робіт сторонніх організацій дозволяє знизити виробничу собівартість на 34,59 грн/ц, (6,1 %). Валовий прибуток від реалізації зерна з 1 га може досягти 5073,36 грн, а рівень рентабельності виробництва досягне 18,1 %.

3. Використання сидератів дозволяє заощадити 3004 грн/га порівняно з використанням еквівалентної кількості мінеральних добрив. Це підтверджує

економічну доцільність впровадження сидерації як частини технології вирощування.

4. Одним із шляхів забезпечення рослин азотом є інокулювання насіння перед посівом. Особливо високі результати при цьому демонструє соя. Застосування інокулянта Різолан® у поєднанні з біопротектором Різосейв® забезпечує значний економічний ефект для підприємства, зокрема підвищення врожайності сої з 36,4 ц/га у 2023 р. до 40 ц/га у 2025 р.

5. Визначено, що гумові килимки створюють комфортніші умови для корів, сприяють покращенню їхнього здоров'я та продуктивності, а також допомагають фермерам оптимізувати витрати й утримання. Річний економічний ефект складе 6801,7 тис. грн, а термін окупності проекту становить менше одного року – близько 9 міс.

6. Одним із інноваційних підходів до підвищення продуктивності у тваринництві є використання кормових дріжджів. Планові показники свідчать про збільшення середньодобового приросту живої маси на 49 г (8,2 %), що призводить до загального зростання обсягу виробництва на 288 ц. Зниження витрат на корм на 1 ц приросту на 10,5 % та скорочення витрат на корми на 15,0 % зумовило зниження виробничих витрат на 6,9 % також вказують на ефективність цього підходу.

7. Приготування кормів у підприємстві завжди було однією з основ успішного тваринництва. Основні переваги використання кормозмішувача Demi-mix-10: збалансованість раціону, економія кормів, підвищення продуктивності, зменшення трудовитрат. Дисконтований термін окупності проекту є досить коротким – лише 0,5 року.

Загалом, інтеграція інноваційних технологій у рослинництво та тваринництво сприяє зниженню витрат, підвищенню ефективності й рентабельності, а також забезпечує екологічну сталість.